

De praetoria atque amicorum cohortibus

<https://hdl.handle.net/1874/286030>

4. ju. 192, 1926

DE PRAETORIA ATQUE
AMICORUM COHORTIBUS

J. VAN VLIET

BIBLIOTHEEK DER
RIJKSUNIVERSITEIT
UTRECHT.

BIBLIOTHEEK UNIVERSITEIT UTRECHT

3148 612 3

DE PRAETORIA ATQUE
AMICORUM COHORTIBUS.

DE PRAETORIA ATQUE AMICORUM
COHORTIBUS.

SPECIMEN LITTERARIUM INAUGURALE, QUOD
EX AUCTORITATE RECTORIS MAGNIFICI
A. NOORDTZIJ AMPLISSIMI SENATUS ACADEMICI
CONSENSU ET NOBILISSIMAE FACULTATIS LIT-
TERARUM ET PHILOSOPHIAE DECRETO PRO
GRADU DOCTORATUS SUMMISQUE IN LITTE-
RARUM CLASSICARUM DISCIPLINA HONORIBUS
AC PRIVILEGIIS IN ACADEMIA RHENO-TRAIEC-
TINA RITE ET LEGITIME CONSEQUENDIS
FACULTATIS EXAMINI SUBMITTET

JACOBUS VAN VLIET

ROTTERODAMENSIS

DIE XV MENSIS OCTOBRIIS
ANNI MCMXXVI HORA IV,

TRAIECTI AD RHENUM, APUD L. E. BOSCH & FILIUM.

BIBLIOTHEEK DER
RIJKSUNIVERSITEIT
UTRECHT.

Dissertationem Academicam componendi laborem diu intermissum cum proximo anno resumerem, semper et ubique obversabatur menti meae pia tristisque recordatio virorum clarissimorum, quos in Academia Lugduno-Batava olim habui praeceptores. Iam obierunt Holwerda, Bolland, van Leeuwen; obiit et is, qui primario hic loco mihi nominandus erat Johannes Jacobus Hartman. Qui non solum studiorum meorum fuit dux et fautor, sed etiam me adhortatus est ut quaestionem tractarem neque iniucundam neque tironis viribus graviolem.

Tristissimam autem viri egregii iacturam quantum fieri poterat nemo magis consolatus est quam Tu, clarissime Damsté. Cunctabundus Te adibam, alumnum Academiae Lugdunensis in Traiectensi professorem, neminem inter nostrates praeceptorem meum magis referre arbitratus et antiquitatis amore et doctrinae elegantia; omnem vero cunctationem abicere potui cum primum me excepisti ea humanitate et comitate, quam Te exhibiturum esse ex amicis quidam mihi praedixerant. Neque auxilium Tuum invocare arduum mihi erat negotium: promovendi munus suscipere statim paratum Te ostendisti. Quin etiam me non ex Tua disciplina profectum esse, id adeo neglegebas, ut paulatim ipse discipulus Tuus mihi videri inciperem.

Quae cum ita sint, id Tibi persuadeas velim, Vir Clarissime, me nunquam gratissimam huius temporis memoriam abiecturum esse, quo Tua officiosa benevolentia ut fruerer mihi contigit.

CONSPECTUS.

Caput primum:	De cohortis praetoriae origine	pag. 1
Caput secundum:	Quomodo cohors praetoria fuerit composita	pag. 8
Caput tertium:	De cohorte a vita militari aliena	pag. 14
Caput quartum:	De poetis cohortis loco duces Romanos comitantibus. Pars pri- ma	pag. 22
Caput quintum:	De poetis cohortis loco duces Romanos comitantibus. Pars al- tera	pag. 43
Caput sextum:	De discidio cohortis amicorum et cohortis praetoriae confecto	pag. 56

CAPUT PRIMUM

DE COHORTIS PRAETORIAE ORIGINE.

Primis Romae urbis saeculis reges satellitibus fuisse stipatos, quibus omni tempore confiderent vel certe confidere se posse putarent, veri est simile, licet nulla certa de hac re testimonia ad nos pervenerint. Post reges exactos etiam exercituum duces fidos milites deligere soliti esse videntur et in manum colligere teste Pseudo-Asconio, qui ad vocabula *cohorti praetoriae* apud Ciceronem in Verrem II, 1, 36 annotat: „comitibus consularibus. Veteres enim omnem magistratum, cui paret exercitus, praetorem appellaverunt: unde et praetorium tabernaculum eius et in castris porta praetoria et hodie quoque praefectus praetorio.” Cuius annotationis vis est haec: Iam eo tempore, quo summus exercitus dux nondum consulis nomine indicaretur sed praetoris, exstitisse cohortem illam, quae imperatoris corpus tegeret. Quae Asconii verba mirum est Wölfflinum neglexisse, qui, ceteroquin in eandem sententiam disputans, haec dicit: „Man sollte glauben, der Name (cohors praetoria) stamme aus einer Zeit vor der Errichtung der Praetur, wie auch praetorium, porta praetoria”¹⁾.

De eiusmodi cohorte mentio fit apud Livium,

¹⁾ Philol. XXXIV, pag. 413.

lib. II cap. 20. In proelio apud lacum Regillum M. Valerius, gloria accensus, petit Tarquinium exulem, in prima hostium acie se ostentantem. „Valerium,” ita pergit Livius, „ex transverso quidam adortus transfigit; nec quidquam equitis vulnere equo retardato, moribundus Romanus labentibus super corpus armis ad terram defluxit. Dictator Postumius, postquam cecidisse talem virum, exules ferociter citato agmine invehit, suos percussos cedere animadvertit, cohorti suae, quam delectam manum praesidii causa circa se habebat, dat signum, ut quem suorum fugientem viderint, pro hoste habeant. . . . Cohors dictatoris tum primum proelium iniit.” — Narrat igitur Livius de manu fidorum militum, duplici munere fungentium: corpus ducis tegunt et in summo discrimine integri hostem aggrediuntur pelluntque.

Sed iam audio Fröhlichem ¹⁾, virum hic saepius citandum, qui totam hanc materiem fere exhaustisse videtur, interpellantem: „Nescisne igitur Livium in primis praesertim libris ad summam tantum rerum quod attinet fide dignum esse et minutias illas tantum non omnes de suo finxisse?” Haud nescio; at etiamsi haec omnia ipse Livius excogitaverit, estne hac de causa non nisi falsa excogitavisse putandus? Adhibeamus exemplum e litteris nostris desumptum. Quis est quin sciat Lennepium nostrum in lepidis illis narrationibus, quas „de maioribus nostris” composuit, minime id egisse ut rerum scriptor existeret ex omni parte fide dignus? Attamen, quicumque vividis coloribus sibi ante oculos

¹⁾ Cf. Franz Fröhlich, Die Gardetruppen der römischen Republik, pag. 15.

ponere cupit, quomodo nostri maiores mediaevali praesertim tempore cogitarint, pugnarint, vixerint, equidem ei auctor sum ut Lennepii potius fabulas milesias adeat quam aridas historicorum descriptiones.

Haud aliter Livius. Permulta haud dubie finxit, sed finxit, quae fieri quin potuerint dubitari non possit; cuius rei vel ipse quem citavi locus insigne praebere mihi videtur exemplum. Quid enim? Notissima res est in dictatoris manus, quamquam ad breve tantum temporis spatium, rediisse antiquorum regum potestatem. Vidi-mus autem iam ipsi reges quin qualemcumque cohortem praetoriam habuerint dubitari vix posse. Estne igitur veri dissimile etiam in dictatura id obtinuisse quod omnibus saeculis in omnibus exercitibus obtinuit, ut imperatores peculiarem sibi haberent manum ex fidissimis militibus delectam? Quae cum ita sint, equidem non video cur Livio hac in re minor fides habenda sit quam in sexcentis aliis.

Fröhlichus autem ullam fidem iis rebus, quae primis quinque Livii libris narrentur, tribuendam esse negans, prorsus aliam viam ingressus est. Auctore Festo ¹⁾ cohortem praetoriam a Scipione Africano institutam esse contendit; hic enim s.v. haec annotat: „Praetoria Cohors est dicta, quod a praetore non discedebat. Scipio enim Africanus primus fortissimum quemque delegit, qui ab eo non discederent et cetero munere militiae vacarent et sesquiplext stipendium acciperent.”

Priusquam de Fröhlichi argumentis verba facimus, operae pretium videtur commemorare, quid alii, hac an-

¹⁾ Festus (Paulus), pag. 223 (Müller).

notatione freti, statuerint. Marquardtus¹⁾ iam primis liberae reipublicae annis manus cuiusdam delectae mentionem fieri, Scipionis demum Africani minoris tempore cohortis praetoriae nomen huic manui datum esse arbitratur; Wölfflinum contra hoc ipso cohortis praetoriae nomine, statim post reges exactos, cum consules praetores appellarentur, manum qualemcumque delectam indicatam esse pro certo habere iam supra vidimus. Qui ceteroquin ad Festi verba illustranda locum affert ex Appiani Hisp. (cap. 84), ubi de Scipione minore Numantiam proficiscente haec scripta videmus: *ἐπηγάγετο πελάτας ἐξ Ῥώμης καὶ Φίλους πεντακοσίους, οὓς ἐς Ἰλιν καταλέξας ἐκάλει Φίλων Ἰλιν*. Longe tamen abest ut e Festi et Appiani locis inter se comparatis concludat Scipionem cohortem praetoriam instituisse; immo, praeterquam quod ei ob causam supra allatam persuasum est iam multis annis antea cohortem talem exstitisse, ipsum Appiani vocabulum Ἰλη minime cum Festi cohorte praetoria congruere censet; e sesquiplici autem stipendio, illis fortissimis dato, apparere equites, non pedites eos fuisse; ergo non cohortem praetoriam, sed manum, cui Φίλων Ἰλην nomen imposuit, a Scipione esse institutam.

At contra Mommsenus²⁾ cur ob id ipsum sesquiplez stipendium necesse sit equo eos meruisse

¹⁾ Marquardt, Handbuch der römischen Alterthümer, III, 2, pag. 307.

²⁾ Hermes XIV, p. 27: Auch der anderthalbfache Sold passt wohl für eine bevorzugte Infanterieabtheilung, aber sehr wenig für eine Reitertruppe, da ja der Reiter wenigstens der Legion den dreifachen Sold empfängt; warum Wölfflin umgekehrt aus dem sesquiplez stipendium der cohors praetoria folgert, dass sie aus Reitern bestanden habe, ist mir nicht deutlich geworden.

non videt, neque ego video. Eundem tamen virum doctum, Wölfflini opinionem reicientem atque praetoriae cohortis nomen ad vocabulum praetorium potius quam ad praetorem referentem, ad annotationem Pseudo-Asconii ablegare velim, qui apertis verbis dicit, quod Wölfflinus postea est suspicatus. Cuius annotationis nulla ratione habita Mommsenus locis Festi et Appiani inter se comparatis cohortem praetoriam anno 133 a. Chr. n. a Scipione Africano minore esse institutam affirmat. Gravissima causa, ita ratiocinatur, Scipioni Numantiam oppugnaturus exstitit, cur corpus firmo praesidio tegeret; priusquam urbem hostium oppugnaret, ipsi milites Romani, nulli disciplinae assueti, vi erant subigendi; primo igitur loco opus ei erat manu fida contra effrenatas hasce copias.

Praetermisit Festus aperte indicare, utrum Scipionem Africanum maiorem an minorem in annotatione spectarit. Non mirum igitur, quod Fröhlichus, a Mommseni sententia discrepans, cohortem praetoriam institutam ad Scipionem maiorem revocat¹⁾. Cui, anno 205 a. Chr. n. consuli creato, summa imperii contra Carthaginem ea lege est delata, ut dilectum agere in Italia ei non liceret; reliquias tantum legionum Cannensium in Siciliam relegatarum secum duceret. Qui tamen milites non ei erant, quibus temere salutem suam committeret. Aegre iam exilii contumeliam ferentes anno 212 nova sunt ignominia affecti; senatum enim precantes, ut denuo in acie Romana militare sibi liceret, repudiati sunt²⁾; immo, anno sequente ipsis urbibus arcebantur³⁾.

¹⁾ Fröhlich, die Gardetruppen, pag. 35 sqq.

²⁾ Livius XXV, 6 sqq.

³⁾ Livius XXVI, 1.

Accedit, quod non satis cognitos illos milites Scipio habebat. Maiori Scipioni ergo, ita Fröhlichus colligit, non levior causa quam minori exstitit, cur manum fidam ad corpus tegendum secum in bellum duceret.

Rerum scriptores, qui bellum Punicum secundum tractant, omnes narrant de trecentis adolescentibus delectis, qui Scipionem in Africam secuti sint¹⁾. Iuvenes illi Italiam inermes relinquunt, in Sicilia autem, ubi Scipio illarum copiarum imperium suscepit, armis instruuntur; pulchros iis equos praebent divites adulescentes Siculi, ea lege ut ipsi militiae vacationem sint habituri. Magnam duci gratiam habent iuvenes Itali, magnoque Scipioni sunt usui utpote ad omnem rem paratissimi. Sine dubio, ita pergit Fröhlichus, hinc cohortis praetoriae origo repetenda est neque fieri potest quin Festus hanc delectam manum in annotatione spectarit. Ergo non anno 133, sed anno 205 cohortem praetoriam institutam esse pro certo habet.

Quae ratio, quamvis multis viris doctis a Fröhlichus probata, me tamen de sententia mea depellere non potuit. Scipionem Africanum maiorem primum imperatorem Romanum fuisse, qui praesidio corpus texerit ut credamus, non facile nobis persuadebit. Qua de causa, iam supra diximus. Nominis praeterea cohortis praetoriae ipsius originem non satis illustravisse videtur vir doctus; quam ad vocabulum praetorium referenti Pseudo-Asconii annotationem in mentem revocaverim, quae opinionem nostram per se sat probabilem reddit probabiliorem.

¹⁾ Appianus Lib 8; Valerius Maximus VII, 3, 3; Livius XXIX, 1; Plutarchus, Fabius Maximus 26.

Quid ergo faciamus? Cum Wölfflino totam Festi observationem reiciamus? Non opus videtur. Etenim, parum feliciter viri docti versati mihi esse videntur in explicandis Festi illis verbis; neglexerunt enim ea, quibus maximam vimtribuendam esse mihi est persuasum. Non hoc dicit Festus, ante Africanum neminem fuisse, qui partem quandam copiarum suarum deligeret, quae prae ceteris imperatorem observandi negotium sibi haberet — immo vero in omnibus exercitibus talem delectam manum fere necessariam esse iam supra indicavimus — sed id contendit Africanum primum fuisse qui „cohorti” illi suas sibi leges daret, inter quas ea maximi fuerit momenti, ut delectorum militum stipendium in sesquiplext augeretur.

CAPUT SECUNDUM

QUOMODO COHORS PRAETORIA FUERIT COMPOSITA.

Quidquid id est, omnes consentiunt Scipionem Africanum minorem Numantiam profectum manum esse comitatam, quae peculiarem cum eo rationem haberet. Praeter numerum voluntariorum, ait Appianus l.l., quos urbes nonnullae et reges amicitiae causa ei miserant, secum duxit ad quingentos clientes et amicos eosque congregatos turmam amicorum nominavit. Quin longe maior illius turmae pars e clientibus constiterit vix est quod dubitemus; amicos vero, de quibus mentio fit, homines fuisse nobiles quivis sentit.

Temporibus mutatis cohortis quoque praetoriae indolem mutatam videmus. Qui Scipionem maiorem sequuntur omnium fontium consensu sunt Romani; quo tempore Polybius historias conscripsit delecti ex extraordinariis¹⁾ cohortem praetoriam efficiunt addita parte eorum, qui amicitiae causa consulem sequuntur²⁾; Scipionem minorem clientes et amici comitantur. Non neglegenda videtur illorum amicorum apud Polybium mentio, cohortis novae neque antehac auditae partis, ad quos

¹⁾ De extraordinariis hoc loco agere mihi supervacaneum videtur; totam enim hanc materiem ita tractavit Fröhlichus (die Gardetruppen pag. 1—31) ut vix quicquam supersit.

²⁾ Polyb. VI, 31.

secum ducendos temporibus motos esse exercituum duces perspicuum est. Primis enim liberae rei publicae saeculis non nisi intra Italiae fines bella gerebantur; a familiarium consuetudine remoti quidem tamen, cum res postulabant, brevi tempore Romam reverti poterant imperatores; per epistularum commercium quid ipsi agerent necessarii in urbe certiores fiebant, quid novi contra in urbe esset non deērant qui nuntiarent. Rudes eo tempore Romanorum mores erant, ab omni cultu atque luxu alieni; qui exercitui praeērant, hominum consuetudinem non curabant. Postea imperium extendentibus Romanis in longinquas terras exercitus ducere coacti sunt imperatores atque procul domibus belli labores sustinere; facile igitur nobis fingimus duces ab urbe longe remotos, quo vitam castrensem iucundiores redderent, familiares aliquot secum ducere illis temporibus coepisse.

Neque alia res praetermittenda videtur, quae ad novam cohortis praetoriae compositionem illustrandam permagni est momenti, Graecorum dico cultum in Italiam translatum et luxuriam. Post bellum praesertim Punicum secundum non solum magnae Graecorum manus in Romanorum vitam se insinuant, quae efficiunt ut mos maiorum plane evanescat, sed etiam in ipsis terris Graeca luxuria imbutis cum vivunt Romani sive negotiatores sive propter artium studium sive ut magistratu aliquo fungantur incolarum mores cognoscunt atque asciscunt. Habebant autem Graeci isti mores quae contemnenda essent prae institutis Romanis, habebant quae iis praestarent. Nam quod postea cecinit poëta:

Balnea vina Venus corrumpunt corpora nostra,
Sed faciunt vitam balnea vina Venus,

id hercle adolescentibus Romanis iam saeculi secundi a. Chr. n. vehementissime placuisse minime laudj iis dandum est. Sed duram illam priscorum Romanorum, quos e stipite natos credideris, vivendi rationem paulatim leniorem et molliorem esse redditam, quid est quod reprehendamus? Quid est quod doleamus amicitiam apud eos in maiorem venisse honorem? Inter eos autem, qui in institutis Graecis quid esset probandum, quid improbandum optime intellegerent, principem locum obtinuit Scipio Africanus minor. Qui quanti amicitiam fecerit hoc quoque documento esse potest, quod primarias partes Cicero ei tribuit in Dialogo de Amicitia. Plane igitur cum Africani indole congruit, eum anno 149 a. Chr. n. imperium contra Carthaginem suscipientem Polybium, hominem elegantis eruditionis, secum in Africam duxisse, cuius consuetudo sibi belli taedium esset ablatura. Similiter annis sedecim post Numantiam profectum amici aliquot eum comitantur, qui quin ipsi quoque fuerint homines eruditi non dubitamus.

Sed ad Appianum redeamus. Clientes igitur et amicos, ait, ad quingentos Scipio congregat eosque ἱλὴν φίλων nominat. In quibus verbis tamen est quod offendant. Credamusne nobis illos Africani amicos easdem ac clientes, humili loco natos homines, in castris partes egisse atque sub uno amicorum turmae nomine stipendia meruisse? Minime opinor. Parum accurate de illa turma tradidisse videtur Appianus. Hoc loco et cohortis praetoriae militaris, quae in proelio corpus ducis tegat, et cohortis praetoriae non militaris, ut ita dicamus, iisdem in castris mentionem fieri videmus. Illo munere clientes funguntur, hanc vicem amici implent. Quodque ad illud sesquiplez stipendium attinet,

quod auctore Festo delectis numerabatur, id clientibus solis — cohorti igitur militari — persolutum esse maximo iure Mommsenus est suspicatus ¹⁾.

Ad sententiam suam — iam ante expeditionem Numan-
tinam exstitisse cohortem praetoriam — probandam
Fröhlichus locum affert e Plutarcho, ubi Tib. Gracchus
in Africa Scipionis auspiciis militans contubernio impera-
toris meruisse narratur. Quid autem de cohortis origine
censeamus iam superiore capite exposuimus; sed etiam
hunc Plutarchi locum minus feliciter adhibuisse videtur
vir doctus. Tiberium Gracchum in numero eorum
fuisse, qui cohortem praetoriam efficerent, qualem
Scipio maior secum duxerit — haec enim Fröhlichi
verborum est vis — non concedimus; multum interest
inter quemvis e trecentis illis adulescentibus, qui maiorem
Scipionem comitantur, atque Gracchum. Illi sunt iuvenes
obsuro loco nati, imperatoris clientes fortasse (nobiles
si fuissent certe suis sumptibus se armis instruxissent);
hic generis antiquitate florens in contubernio ducis ver-
satur atque ut amicus Scipionis et affinis cum eo militat.
Neglexit igitur Fröhlichus discernere ea, quae accurate
sunt discernenda: cohortem dico militarem (garde d'hon-
neur Gallice dixeris) et eos qui τῇ τῶν ὑπ'αὐτῶν χάριτι in
contubernio imperatoris militant. Atque idem valet de
duobus aliis locis ab eodem allatis. „Dass Metellus“, sic

¹⁾ Hermes XIV, pag. 28: „Wenn dagegen die Soldaten der „praetorischen Cohorte“ von Haus aus um die Hälfte mehr Löhnung empfangen als die Fusssoldaten der Bürgerwehr, so werden wir dies auf die Clienten zu beziehen haben, die Scipio und die späteren Heerführer als Freiwillige annahmen und die wohl stets die Hauptmassa der prätorischen Cohorten der Republik gebildet haben werden.“

legimus¹⁾, „der Vorgänger des Marius, welcher 109 das Commando in Africa übernahm und dem Krieg eine für die Römer günstige Wendung gab, eine Leibwache hatte, geht hervor aus dem Umstand, dass der Sohn desselben *contubernio patris*, d. h. im unmittelbare Gefolge, in nächster Umgebung des Vaters Kriegsdienste that²⁾. Dieser Dienst *extra ordinem* war für viele vornehme junge Römer eine bequeme Umgehung des Dienstes *in ordine*. Strenge Väter setzten unter Umständen allerdings letzteren durch, wie das Beispiel des P. Rutilius beweist³⁾, welcher in seinem Consulatsjahr 105 v. Chr., trotzdem es ihm gesetzlich zustand den Sohn in seiner nächsten Umgebung dienen zu lassen, denselben als *Legionsoldaten in ordine* einreihete.“ Metellum cohortem praetoriam, fortes milites delectos, praesidii causa circa se habuisse libenter credimus; qui autem hisce Sallustii et Frontini verbis fretus id contendit, verum non tangit; confundit enim quae erant discernenda.

Nobili loco nati iuvenes semper fere apud omnes populos non infra se habuerunt id agere, ut militiae pericula et incommoda quocumque tandem modo leviora sibi redderent. Ut taceamus de iis, quae apud nostrates fieri videmus, a tali negotio non fuisse alienos Athenienses his verbis docet Busolt⁴⁾: „Mit der Mundigkeitserklärung erfolgte die Ablegung des Fahren- und

¹⁾ Fröhlich, die Gardetruppen p. 42.

²⁾ Sallustius Bell. Iugurth. 64; Frontinus, Strat. IV, 1, 11.

³⁾ Frontinus, Strat. IV, 1, 12.

⁴⁾ Die griechischen Staats-, Kriegs- und Privataltertümer, pag. 270.

Bürgereids von Seite der jungen Athener. Knaben aus vornehmen Familien haben, schon ehe sie Epheben wurden, die Waffenführung von Hoplomachen und taktischen Unterricht bei diesen und Sophisten erhalten." Sic adolescentibus magnum iam in re militari usum habentibus facilius ad honores erat ascensus multaque prae gregariis militibus habebant privilegia. Haud aliter iuvenes Romani, quo duris militiae muneribus vacarent, operam dare solitos esse, ut locum in contubernio obtinerent apparet. Quos autem hoc privilegio donarent, quos non, hac de re exercituum ducibus statuere licebat. Quo tamen iure non raro abusos esse imperatores colligi potest e duobus Frontini locis modo allatis, ubi tractantur leges de iis, quibus in contubernio imperatoris ut stipendia facerent concessum erat.

Cum igitur antea essent totius exercitus fortissimi, qui imperatoris corpus tegebant cohortemque praetoriam efficiebant, paulatim huius instituti indolem plane mutari videmus, vel potius, iuxta manum militum fortium delectam existit manus amicorum, variarum rerum causa in contubernio imperatoris militantium. Non enim est cur credamus, imperatorem, quem manus amicorum comitaretur, hanc ob rem non desiderasse cohortem vel turmam aliquam prae ceteris fortem atque fidam.

CAPUT TERTIUM

DE COHORTE A VITA MILITARI ALIENA.

Vidimus igitur Scipionem Numantinum primum fuisse, quem apertis verbis tradunt manum virorum in bellum esse secutam aliis quam disciplinae vinculis ei iunctam. Ante Scipionem autem minorem hanc consuetudinem iam se insinuavisse locus ostendit e Polybio supra allatus (VI, 31), qui in descriptione castrorum etiam iis, qui τῇ τῶν ὑπάρτων χάριτι voluntarii expeditioni intererant suum sibi locum tribuit. Quidquid id est, pro certo statuere licet secundo a. Chr. n. saeculo hunc morem in usum venisse, deinde crevisse atque ita crevisse, ut mox legibus opus esset, quae nimium concursum coërcerent; quae leges iam anno 109 Metello consule vigeant.

Neque quem iam citabo locus Sallustianus dubios nos relinquit, quin illo tempore delecta manus imperatoris iam non ex fortissimis fuerit composita, quoniam in deligendo amicitiae propinquitatisque potius ratio haberetur. Disertis verbis Sallustius dicit ¹⁾ apud Marium Iugurthino bello fortitudinem magis quam familiaritatem valuisse in deligenda manu; quae observatio supervacanea esset, si fortissimus quisque illo tempore in cohorte praetoria suum sibi haberet locum. Neque est cur miremur talia

¹⁾ Sallustius Bellum Jugurthinum 98: cum turma sua, quam ex fortissimis magis quam familiarissimis paraverat, vagari passim, e.q.s.

nos de Mario tradita reperire. Nimirum ex cuiusque ducis indole pendebat et humanitate, utrum manum eruditorum hominum secum in bellum duceret necne; id autem cum Marii certe natura minime congruebat. Etenim licet pro certo habere possimus Plutarchum, de Marii parentibus tamquam de hominibus humillimo loco natis loquentem, irae et studio nimis indulsisse eorumque paupertatem consulto in maius extulisse — ipse enim Plutarchus suis verbis aliquantum detrahit eo quod narrat humilium parentum illum filium Scipioni minori iam primo cui interfuerit proelio virtute conspicuum fuisse, id quod de gregario milite vix credibile est —, humanitate profecto atque eruditione aequalibus, qui primas in re publica agebant partes, longe cessit. Graece non callebat; ubi primum aetas militiae patiens esset, stipendiis faciundis, non Graeca facundia neque urbanis munditiis eum sese exercuisse Sallustius narrat¹⁾. In media hominum vita positus Graecae illi oratorum causidicarumque arrogantiae minime invidebat; viro bellicoso scientia virtusque militaris praecipue cordi erant, idque solum eos commendare poterat, qui in praetorio militiam facere optabant. Obiter moneo a Sallustio manum illam delectam turmae nomine indicari, unde non nisi ex equitibus constitisse eam suspicor.

Hosce autem equites, ubicumque proeliis esset concursus, magno fuisse imperatori usui facile perspicimus. Contra cohorti praetoriae, quae non ex fortissimis militibus sed ex hominibus ducis familiaribus constaret, non semper eandem laudem tribui potuisse, immo omnium facultatum militarium prorsus saepe eam fuisse

¹⁾ Bellum Iugurth. 63.

expertem magnasque reliquo exercitui prae buisse molestias, ex notissimo quodam loco Belli Gallici luculenter apparet, lepidam dico narrationem libri I, Cap. 39. In qua re narranda dixeris fere Caesarem id egisse, ut amicos comitesque illos deridendos propinaret. Caesaris autem verba, utpote vel pueris notissima, ad calcem paginae ablego ¹⁾; paucioribus eiusdem, ut videtur, rei Plutarchus mentionem facit ²⁾, apud quem Caesar, de Ariovisti adventu certior factus cumque Germanis dimicaturus ὁρῶν τοὺς ἡγεμόνας ἀποδειλιῶντας καὶ μάλιστα ὅσοι τῶν ἐπιφανῶν καὶ νέων αὐτῷ συνεξῆλθον, ὡς δὴ τρυφῇ χρησόμενοι καὶ χρηματισμῷ τῇ μετὰ Καίσαρος στρατείᾳ, συναγαγὼν εἰς ἐκκλησίαν ἐκέλευσεν ἀπιέναι καὶ μὴ κινδυνεύειν παρὰ γνώμην, οὕτως ἀνάνδρως καὶ μαλακῶς ἔχοντας. Aptissima profecto verba, quae cohortis praetoriae naturam atque indolem ostendant; ut enim senatoribus legatio libera facultatem

¹⁾ Dum paucos dies ad Vesontionem.... moratur, ex percontatione nostrorum vocibusque Gallorum ac mercatorum, qui ingenti corporum magnitudine Germanos, incredibili virtute atque exercitatione in armis esse praedicabant (saepenumero sese cum his congressos ne vultum quidem atque aciem oculorum dicebant ferre potuisse), tantus subito timor omnem exercitum occupavit, ut non mediocriter omnium mentes animosque perturbaret. Hic primum ortus est a tribunis militum, praefectis reliquisque, qui ex urbe amicitiae causa Caesarem secuti non magnum in re militari usum habebant, quorum alius alia causa illata, quam sibi ad proficiscendum necessariam esse diceret, petebat, ut eius voluntate discedere liceret; nonnulli pudore adducti, ut timoris suspicionem vitarent, remanebant. Hi neque vultum fingere, neque interdum lacrimas tenere poterant: abditi in tabernaculis aut suum fatum querebantur aut cum familiaribus suis commune periculum miserabantur. Volgo totis castris testamenta obsignabantur.

²⁾ Plut. Caesar XIX.

praebebat itineris rei publicae sumptibus faciendi, ita nobiles adulescentes amicitia alicuius imperatoris utebantur ad regiones externas obeundas et simul ἐπὶ χρηματισμῶ, ad quaestum faciendum.

In promptu est suspicari Caesarem narratione sua de cohortis praetoriae metu ac trepidatione illos adulescentes in ignaviae abducere voluisse suspicionem lectorumque aequalium risum movere, sicut nostrum nunc movet risum. Cavendum tamen est, ne iniquius de imperatoris amicis iudicemus semperque probe tenendum Commentarios de bello Gallico non esse nudam rerum in Gallia gestarum enumerationem, sed Caesarem in componendo opere id quoque spectasse ut acta sua defenderet probaretque. Notum est Asinii Pollionis iudicium¹⁾ de Caesaris Commentariis apud Suetonium (Caesar LVI): „Pollio Asinius parum diligenter parumque integra veritate compositos putat, cum Caesar pleraque et quae per alios erant gesta temere crediderit et quae per se consulto vel etiam memoria lapsus perperam ediderit.” Cum enim nobiles Romani, quae bello domique gesserant scripto mandabant, id (ut Cornelissenii verbis utar) sibi propositum habebant, „ut rerum publice gestarum quasi tabulas conficerent et gloriam recordando iterum illa fruerentur, aut apud aequales posterosque suam ipsi causam agere volebant et rationem reddere factorum.” Quid autem veri est

¹⁾ J. J. Cornelissen in dissertatione inaugurali „De iudicio, quod de C. Julii Caesaris fide historica tulit C. Asinius Pollio” pag. 5 sq. nimis confidenter ad commentarios de bello civili praecipue hoc Pollionis iudicium ideo referendum demonstrat, quod neque bello Gallico interfuerit Asinius, neque ulla eius in Gallia militiae memoria exstet.

similius quam rerum illos scriptores in sua causa agenda nonnunquam fuisse coactos ad vim veritati inferendam, quo se culpa aliqua purgarent? Quo vitio Caesarem in commentariis de bello civili laborasse, id multis exemplis v. d. Cornelissen demonstrat¹⁾. Neque alio pervenit Fröhlichus in opusculo ante aliquot annos edito: „die Glaubwürdigkeit Caesars in seinem Berichte über den Feldzug gegen die Helvetier.”

Sed ad locum nostrum redeamus. Perlectis iis, quae supra scripsimus, rogaverit quispiam, num forte certo quodam consilio talia de cohorte sua imperator tradiderit. Ad quae v. d. Dittenberger in annotatione haec respondet: ²⁾ „Die ganze Schilderung dieses Vorgangs im Heere selbst.... ist mit unverkennbarer Ironie ausgemalt, wobei zugleich die Ruhe und Ueberlegenheit des Feldherrn der allgemeinen Furcht gegenüber in helles Licht tritt.”

Toti autem narrationi num fides habenda sit quadamtenus dubitari posse videtur. Alia profecto apud Cassium Dionem invenies³⁾, qui ipsos Romanos milites audito

¹⁾ Cornelissen, l.c. pag. 86 sq.

²⁾ Dittenberger in ed. Belli Gallici ad I, 39.

³⁾ Cassius Dio XXXVIII, 35, 1: *Κάν τοῦτῳ οἱ στρατιῶται ἀγγελίας ἐλθοῦσης, ὅτι τε ὁ Ἀριστοῦστος ἰσχυρῶς παρασκευάζεται καὶ ὅτι οἱ ἕτεροι τῶν Κελτῶν πολλοὶ οἱ μὲν διαβεβήκειν ἤδη τὸν Ῥῆνον ὡς ἐπὶ βοήθειαν αὐτοῦ, οἱ δὲ καὶ ἐν αὐτῷ τῷ ποταμῷ συνειλίσχεται, ὅπως ἐξαίφνης σφίσιν ἐπιθῶνται, δεινῶς ἠθύμησαν.*

Ibid. § 2... καὶ ἐθρύλουν, ὅτι πόλεμον οὔτε προσήκοντα οὔτε ἐψηφισμένον διὰ τὴν ἰδίαν Καίσαρος φιλοτιμίαν ἀναιροῦντο καὶ προσεπηκτεῖλουν ἐγκαταλείπειν αὐτόν, ἂν μὴ μεταβάλῃται.

Breviter Caesar quoque militum intemperantiae mentionem facit, ita tamen rem describens tamquamsi propter amicorum timorem milites iussa imperatoris neglexerint (de bello Gallico I,

nuntio de Ariovisti apparatu bellico animos demisisse narrat; de amicorum vero cohorte apud eum ne verbum quidem. Plura etiam in proximo capite legimus: milites clamasse se propter ipsius imperatoris gloriam ad bellum duci οὔτε προσήκοντα οὔτε ἐψηφισμένον et minatos esse se arma abiecturos nisi consilium mutavisset.

Facile autem intellectu est, Caesarem de hoc tumultu militum in commentariis tacuisse, quem auctore Cassio Dione ipse excitasset, sed rem ita finxisse, ut omni culpa ipse vacare videretur. Hoc veri videtur simillimum; ita enim ipsi imperatori facultas dabatur temperantiam suam et reliquam virtutem bellicam ostentandi. Hoc profecto mihi constat, Gaium Iulium hic veritati vim intulisse; decipi mehercle se patitur is, qui Caesaris verbis fide habita iusto iniquius de cohorte illa iudicet.

Non tamen abs re videtur Caesarem ψευδάγγελον longiore etiam via insequi. Qui ut militum animos converteret contionem habuisse se narrat, qua adversarii viribus obtrectans Romanos ad sidera tollit neque obiter suae illius felicitatis mentionem facere praetermittit¹⁾. Postremum callido consilio usus, ut subito impetu in Germanos facto militibus facultatem rebellandi

39, 7: „cum castra moveri ac signa ferri iussisset non fore dicto audientes milites neque propter timorem signa laturos“). Aliam quoque immodestiae causam exstitisse ex loco Dionis Cassii supra allato apparet. Ceterum verba „Nonnulli Caesari nuntiarant“ non maiorem fidem movent quam crebrae auditiones de diuturno bello nostra aetate gesto movebant.

¹⁾ Vix dubito, quin Caesari, homini docto et erudito, haec dicenti vel potius conscribenti in mentem venerit notissimorum locorum, ubi agitur de Atheniensium illa διοβουλία deorum auxilio semper in melius conversa. Cf. Arist. Nub. 587 quaeque ibi annotavit van Leeuwen. Vide praeterea Demosth. IV, § 12.

praeriperet, sic finem facit: „se, quod in longiorem diem collaturus fuisset, repraesentaturum et proxima nocte de quarta vigilia castra moturum, ut quam primum intellegere posset, utrum apud eos pudor atque officium an timor plus valeret. Quodsi praeterea nemo sequatur, tamen se cum sola decima legione iturum, de qua non dubitaret, sibique eam praetoriam cohortem futuram.” Vix minus hac occasione divus Iulius se peritum ostendit artis animorum occupandorum quam cum nonnullis annis post „una voce, qua Quirites eos pro militibus appellarat, tam facile circumegit et flexit, ut ei milites esse confestim responderent et quamvis recusantem ultro in Africam sint secuti.” (Suet. Div. Iulius 70). Simul enim et praetoriae cohortis nomini suus antiquus splendor restituitur et legio decima hoc titulo elata imperatoris gloriae se devovet.

Sponte autem eo adducimur ut rogemus, quo animo Caesaris contubernales se gesserint per totum bellum Gallicum, cuius proelium cum Ariovisto commissum initium modo fuerat. Qua de re frustra totos commentarios de bello Gallico perlegeris; tamen postea quoque homines nobiles atque opulentos in Caesaris exercitu fuisse ex eo apparere videtur, quod libri quinti capite octavo mentio fit navium privatarum „quas sui quisque commodi causa fecerat”¹⁾. Plura tradit Plutarchus: duces

¹⁾ Notum est, contubernales amicitiae tantum ratione habita post paucos stipendii annos non raro tribunos militum vel praefectos esse factos ab ipso imperatore, quamquam eius rei potestas penes populum esset. Cuiusmodi ducum in imperatorem atque rem publicam merita vel minima fuisse facile nobis persuademus. Neque magis valuerunt, qui privatarum rerum causa effecerunt, ut tribuni vel praefecti fierent. Hoc loco non ineptum est com-

militibus despectui esse coepisse (Caesar XIX).
 Ipsos vero ἡγεμόνας ἀποδειλιῶντας, quos Caesar ἐκέλευσεν
 ἀπιέναι, revera abisse nusquam apparet.

memorare lepida Vegetii verba, qui roganti „utrum ex agris an
 ex urbibus utiliores sint tirones” ita respondet, ut agrestibus
 militibus magis favisse videatur; addit deinde: „nescio enim
 quomodo minus mortem timet, qui minus deliciarum novit in
 vita”. (De Re militari I III).

CAPUT QUARTUM

DE POETIS COHORTIS LOCO DUCES ROMANOS COMITANTIBUS. PARS PRIMA.

Poëticam virtutem apud antiquos Romanos iusto pretio existimatam non esse ubi M. Tullius demonstrat in Tusculanarum Libro primo (II § 2) et aliis argumentis utitur et Catonis oratione quadam „in qua obiecit ut probrum M. Nobiliori, quod is in provinciam poëtas duxisset; duxerat autem consul ille in Aetoliam, ut scimus, Ennium.” Quae verba, a Catonis severitate et asperitate haud aliena, aptissima videntur unde quaestionem aggrediar, de qua in hoc capite agere mihi proposui. Quodsi centum fere annis post mortem suam in vitam redire potuisset senex antiquorum morum amantissimus, vix ullum tempus vacuum habuisset a ducibus Romanis increpandis et cavillandis, qui domesticam iucunditatem et levitatem quadamtenus in longinquis regionibus restituere conarentur comitibus adsumptis Musarum asseclis. Longa profecto series est eorum Romanorum imperatorum qui tali levitati indulserunt atque arto vinculo inter se cohaerent litterarum Romanarum historia et rerum gestarum enumeratio, quibus orbem terrarum in unum imperium redegerunt Romani.

Ex Catonis igitur verbis id efficere sibi videtur Cicero poëtas et artifices temporibus illis sua laude caruisse; inde factum esse, ut et ipsae artes liberales

minus facile crescerent. Quantum pingendi ars profecisset „si Fabio illi, nobilissimo homini, laudi datum esset, quod pingeret.”! At ipsi Fabio non nisi per ludibrium Pictoris cognomentum est inditum. Alia profecto olim res erat apud Graecos, ex quibus „Epaminondas, princeps meo iudicio Graeciae, fidibus praeclare cecinisse dicitur Themistoclesque aliquot ante annos, cum in epulis recusaret lyram, est habitus indoctior.”

Romanis autem his in rebus cum Graecis comparatis longe inferiorem locumtribuendum esse quis negaverit? Quod vero Cicero huius rei causam praesertim ad honores laudesque refert, quibus apud utrosque artium cultores afficerentur, id num recte fecerit non ab omni dubitatione remotum esse videtur. Nempe multae et variae sunt rationes quae efficiant, ut artes apud singulos populos floreant.

Quidquid id est, in proximis disputationis capitibus exquirere meum esse duxi, quid de aequalibus suis scriptoribus atque poëtis iudicaverint imperatores et magistratus Romani, procul a patria inter longinquas gentes munere suo fungentes.

Hic autem primo observandum est, haud semper in regiones horrore belli vexatas amicorum aliquam cohortem fautorem suum comitatam esse sive ad militarem scientiam augendam sive quamvis aliam ob causam. Immo vero, magistratus Romani cum in omnes fere orbis partes mitterentur, ut praeëssent regionibus aut iam pacatis aut mox pacandis, consentaneum est idem esse factum, quod inter bella fieri iam diu consueverat, ut comites sibi adiungerent ex amicis unum alterumque. In primis autem propterea notabilis est ea res, quod inter eiusmodi principum virorum comitatum fuisse

constat Catullum, Tibullum, alios. Sufficit hic vel unam Horatii epistolam citare (I, 3), qua satis magna series adfertur hominum litteratorum, qui alii aliarum Musarum servitio obnoxii, in Orientis partes remotas comitati sunt Tiberium Neronem. Eiusmodi autem comitatus semper fere apud Romanos cohortis¹⁾ nomine significatur, quod vix mirandum est reputantibus totam rem ex militari cohorte praetoria originem duxisse; labentibus annis autem virtus militaris vix sub cenum vocabatur, cum amicos aliquos familiaresque ut cohorti suae interessent imperator invitabat; imprimis mutua animorum coniunctio haud dubie hoc loco valebat, saepius et poetici ingenii admiratio, qua ipse propraetor proconsulve Musarum cultorem et amicum se profitebatur. Quod vel ex uno exemplo apparet, eius quem in Bithyniam proficiscentem Catullo comite usum esse notum est, C. Memmium dico. Non solum enim Lucretius ei carmen suum dedicavit, Venerem eum

tempore in omni
omnibus ornatum voluisse excellere rebus

praefatus, sed etiam Cicero (Brutus 247) perfectum litteris eum dixit, sed Graecis, fastidio-

¹⁾ Vocis *cohors*, qua olim decima legionis pars indicabatur, significationem paulatim ita mutatam esse, ut tandem idem esset quod *multitudo* vel *caterva* — quin etiam „novam febrium cohortem” memorat Horatius (Carm. I, III, 31) — id comparari potest cum vocis *legati* historia. Antiquis enim temporibus, cum intra Italiae fines continebatur imperium Romanum, *legati* erant imperatorum in gerendo bello adiutores; postea autem, cum regiones vi subactas in provincias rede-gissent Romani, magistratibus aderant legati ab omni militari officio remoti.

sum sane Latinarum; argutum oratorem verbisque dulcem, sed fugientem non modo dicendi verum etiam cogitandi laborem. Egregie sane sic depingitur homo litteratus quidem sed non minus delicatus et a nimia virium contentione alienus.

Non minus litterarum amore insignis fuit M. Valerius Messalla Corvinus, quem Tibullus ingenii fautorem in Aquitaniam secutus est; laudatur eius in arte oratoria facultas¹⁾, nec ipsum a poësi abstinuisse ex Ovidio effeceris, qui in Epistula ad filium eius data (ex Ponto I, 7, 27) patris amicitia se honoratum fuisse his verbis gloriatur:

Nec tuus est genitor nos infitatus amicos,
Hortator studii causaque faxque mei.

Ipse denique Ovidius nuntium de exilio ab imperatore Augusto accepisse videtur, cum in insula Ilva esset inter comites Marci Valerii Cottae Maximi, qui quo munere vel magistratu functus sit non constat; eundem et ipsum arti poëticae incubuisse ex pluribus locis effici potest; unus sit pro teste locus (Ex Ponto IV, 16, 42 sq):

Te tamen in turba non ausim, Cotta, silere,
Pieridum lumen praesidiumque fori²⁾.

Iam temporum ordine servato inde a primo bello

¹⁾ cf. Cic. ad Brut. I, 15, 1: ita gravi iudicio multaque arte se exercuit in verissimo genere dicendi. — Tac. Dial. 18: Cicerone mitior Corvinus et dulcior et in verbis magis elaboratus. — Vid. praeterea Quintilianus X, 1, 113; Suet. Tib. 70.

²⁾ cf. praeterea Ex Ponto I, 5, 57 sqq.; III, 5, 39.

Punico componere in animo est pauca illa et dispersa,
 quae indagare potui ad argumentum meum pertinentia.

Quod de Graecis poëtis Horatius cecinit:

post hos insignis Homerus
 Tyrtaeusque mares animos in Martia bella
 Versibus exacuit,

idem vel de antiquissimis Romanorum poëtis observari posse videtur. Quo loco primus nominandus est Naevius, quem auctore Gellio¹⁾ M. Varro in libro de poëtis primo stipendia fecisse ait bello Poenico primo idque ipsum Naevium dicere in eo carmine quod de eodem bello scripserit. Virtutis tamen praemium meruit nullum, siquidem alibi traditum est eum in vincula coniectum esse atque postea Uticae exsulem obiisse. Unde tamen minime efficere licet eum inbellem atque ignavum se prae buisse. Metellos enim Naevio perpetuo fere obtrectasse constat; de aliis hominibus idem suspicari haud absurdum.

Paulo ampliorem disputandi materiem offert Ennius. De quo haec legimus apud Nepotem in vita Catonis § 4: „Praetor provinciam (Cato) obtinuit Sardiniam, ex qua quaestor superiore tempore ex Africa decedens Q. Ennium poëtam deduxerat; quod non minoris existimamus quam quemlibet amplissimum Sardiniensem triumphum.” Ex ipsis Ennii carminibus Nepotem id hausisse Vahleno facile credimus propter Naevii exemplum modo allatum; ad Horatium vero (Ep. I, XX, 19 sqq.) provocare vix ad rem pertinet. Rogantem autem quid omnino in Sardinia egerit homo Rudinus

¹⁾ XVII, XXI, 45.

ablegare velim ad locum Ciceronis e Bruto (XV, 60), ex quo constat M. Catonem anno 204 M. Cethego P. Tuditanus coss. quaestorem in Africa fuisse; qui si ex provincia decedens Ennium e Sardinia Romam deduxit, constat Ennium durante etiam bello Punico secundo inter comites Catonis, viri asperi et vere militaris, fuisse, qui haud dubie non propter poëticam virtutem eum sibi adiunxit, sed propter militarem aliquam operam rei publicae navatam. Vel sic igitur apparet Ennium in Sardinia militasse; confirmat rem Silius Italicus XII, 393 sqq.:

Ennius, antiqua Messapi ab origine regis,
Miscebat primas acies, Latiaeque superbum
Vitis adornabat dextram decus,

quem poëtica quadam libertate usum esse licet Vahlenus arbitretur, equidem verbis eius omnem fidem denegare minime ausim. Quid enim? Nonne exeunte saeculo primo p. Chr. n. Ennii carmina in omnium fere manibus fuisse pro certo statui potest? An forte Quintilianus, Silius aequalis, cum Ennium adorandum censeret „sicut sacros vetustate lucos, in quibus grandia et antiqua robora iam non tantam habent speciem quantam religionem”¹⁾, lectores atque discipulos monuit, ut antiqui poëtae velut umbram adorarent, omni vita carentem? Videtur Schanzius quoque nimis dubitanter locutus esse, cum diceret: „Die poetische Erzählung des Silius Italicus (XII, 387 sqq.) vom Centurionen Ennius hat vielleicht doch einen realen Hintergrund”²⁾.

¹⁾ X, 1, 88.

²⁾ Röm. Litt. I, 1, p. 111.

Plura novimus de Ennio M. Fulvium Nobiliorem in Aetoliam comitato anno 189. Locum Ciceronis ex Tusculanis Disputationibus I, 2, 3 huc pertinentem iam supra citavi; subiungere libet eiusdem verba ex Bruto XX, 79: „Q. Nobiliorem M. f. iam patrio instituto deditum studio litterarum, qui etiam Q. Ennium, qui cum patre eius in Aetolia militaverat, civitate donavit, cum triumvir coloniam deduxisset.... non indisertum dicunt fuisse.” Hic quasi primam originem cohortis amicorum postea saepius memoratae deprehendere mihi videor. Cavendum enim est, ne hoc loco imperatorem Romanum in Graecia pugnaturum componamus cum Marco Porcio. Cato enim Ennium Romam deduxerat militari officio obsecutus, Fulvius vero homo erat longe diversi ingenii, Graecis litteris imbutus, asperitatem militarem comitate et humanitate facile condiens. Hinc eum non uno Ennio comite contentum fuisse explicandum est, sed alios quoque poëtas in provinciam duxisse; bello finito ex Graecia haud dubie eorum consilio „non dubitavit Martis manubias Musis consecrare.” Nec minus id sibi propositum habuit, ut poëtica laude celebraretur a vate Romano, inter cives iam notissimo. Quod egregie illustrat Aurelius Victor, De viris illustribus c. 52:.... „quam (M. Fulvii Nobilioris) victoriam per se magnificam Q. Ennius amicus eius insigni laude celebravit”. Sed tamen ne in Aetolia quidem ipsum bellicum laborem neglexisse videtur poëta; militasse eum Cicero affirmat; cuius verbi non est quod vim minuamus, quamvis suadentibus Schanzio Vahlenoque; quorum hic cum autumaret militare hoc loco idem significare atque apud exercitum esse argumenta addere neglexit, quae frustra quaesiturus fuisse videtur.

Post Ennii mortem ipsae Latinae Musae e terris quasi in caelum rediisse videntur; epicum certe poëseos genus per plurimos annos mortuum iacuit; necdum sonabat lyra Romana, satira quoque erat ignota. Graeca contra comoedia in Latium migrabat, unde factum esse non inepte dixeris, ut virtute militari minime praestitisse videantur ei, quos novimus comoediarum poëtae. Nihil certe invenire potui unde efficerem Romanos imperatores in expeditionibus comitatos fuisse Plautum Terentiumque, quorum hunc „cum multis nobilibus familiariter vixisse” Suetonius tradidit ¹⁾), „sed maxime cum Scipione Africano et C. Laelio;” at de ullo militari commercio nihil traditum est. Unum tantum novi comoediae poëtam, Statium Caecilium, Ennii contubernalem fuisse, quod tamen non militare fuisse contubernium iure Jahnium observasse Schanzius me docuit; Scipionem quidem minorem virum multarum litterarum Polybii fautorem a poësi haud alienum fuisse vel una narratio ostendit de versibus Homericis ab eo citatis cum *Καρχηδόνα* videret, *ἄρδην τελευτῶσαν ἐς πανολεθρίαν ἐσχάτην* ²⁾); quaerenti tamen fuerintne poëtae in cohortem praetoriam assumpti merae offenduntur tenebrae.

Tredecim annis post eundem Scipionem novimus in Hispania strenue rem gerentem; nec tamen per duo illa lustra militaribus tantummodo studiis favissee videtur; haud dubie litteris quoque incumbere non desierat Graeciam in Italiam traducens. Unde factum esse suspicor ut praetoria cohors in Hiberiam eum comitata

¹⁾ Vita Terentii ed. Reifferscheid, p. 27.

²⁾ Polyb. XXXIX, cap. 3.

quadamtenus Macedonum illam ἱλὴν rettulisse videatur; quod ut efficeret fieri potest ut Polybius ei suaserit. Iam sexaginta erant anni, ex quo M. Porcius Cato populares monuerat, ut caverent, ne Asia et Graecia magis Romam cepisset quam Romani Orientis illas regiones¹⁾; penetraverant Graeci mores per totam urbem; nihil fere admirabantur et imitabantur Romani, quod non Graecam aliquam speciem prae se ferret. Nec tamen adeo stulti erant, ut non retinerent, quod rei publicae conducere; manebat in exercitu antiqua disciplina, manebat imperatorum insignis peritia militaris; sed Scipiones et Laelii adsumere non dedignabantur ea, quae lenirent mores et mollirent animos. Ex eo autem genere erat Macedonum illud institutum, quod a Philippo Alexandri patre originem ducebat, ut regem in expeditionibus comitarentur οἱ λεγόμενοι ἑταῖροι, de quibus legimus apud Polybium XXXI, 3, 7. De quo Macedonum instituto fusius agere non huius est loci, praesertim quod amplam de eo habemus Pauli Spittae disputationem²⁾. Sic Scipionem laeto animo in cohortem suam recepisse mihi fingo eum, quem inter aequales suos invenerat poëtam, Lucilium volo. Nam quamquam de carminibus ab illo ante bellum Numantinum compositis nulla fit mentio, veri tamen est dissimillimum eum humanae vitae ἀκμὴν iam transgressum ad poëticam laudem adspirare coepisse; nam anno fere 180 Lucilium natum esse constat³⁾. Lucilium autem in Hispania Numantino bello equitem

¹⁾ Livius XXXIV, 4.

²⁾ P. Spitta, De amicorum qui vocantur in Macedonum regno condicione.

³⁾ Cf. F. Marx, C. Lucilii carminum reliquiae, prolegom. pag. XXIII.

militasse rettulit Velleius Paterculus II, 9, 4; rem illustrant pauca ipsius poëtae fragmenta, quae composuit Marxius in prolegomenis pag. XXV; genio satirico eum hic quoque indulsisse vel duo versus demonstrant, quos libro XI adsignavit Marxius:

Praetor noster adhuc, quam spurcos ore quod omnis
extra castra ut stercus foras eiecit ad unum¹⁾

qui versus, etsi post Numantiam devictam compositi sunt, tamen respicere videntur ipsius poëtae militiam. Maioris momenti fortasse est libri I fragm. 10, quod felici acumine sic restituerunt Nettleshippius et Buechelerus:

et mercedimerae legiones.

His enim verbis si commilitonibus suis insultavit poëta, credibile non est, eum ipsos contubernales petivisse. Nam fuisse Lucilium „hominem divitem et pecuniosum praediis et agris locupletem” res notissima est; fuit in exercitu fortasse, ut magnis praedis actis rem suam augeret, sed non id sibi proposuerat, ut mercede militari accepta pecuniam sibi compararet. Hoc qui volebant, eos verbis citatis exagitasse videtur; sed erant illi haud dubie aut in militum gregariorum numero aut in cohorte illa militari, cui corpus ipsius ducis armis tegere erat negotium.

Ex Hispania cum rediret Scipio iam Numantini nomen adeptus, rem Romanam haud leviter perturbatam invenit gravissimo in optimatum partes impetu facto. Tib. Sempronius Gracchus antiquam rem publicam

¹⁾ Fragm. 398 (Marx).

labefactaverat. Qui impetus quamquam mox repressus est, ita ut popularium principes in praesens cohiberentur, manebat tamen discordia civilis neque nimis superbiere victoribus licebat. Post decem annos motus civilis denuo exarsit; iam aliquanto diutius quam Tiberius quasi dictaturam obtinere potuit frater eius Gaius. Sed ne hoc quidem pulso atque interempto rediit prisca optimationis dominatio. Benefactum mehercule quod a gravibus bellis externis fere per hos annos vacabant Romani; nam domitis Transalpinis Liguribus et gentibus quibusdam Gallicis ¹⁾, ut imperium Romanum augeretur, permagna virium intentione opus non erat. De quibus bellis quoniam satis pauca tantum tradita sunt apud antiquos scriptores, nihil licet suspicari de ipsis ducibus Romanis et eorum in expeditione comitibus.

Mox autem quantopere nobilium potestas infracta et debilitata esset, Iugurthino illo bello demonstratum est. Etenim ex nobilibus generibus vix quisquam intellexisse videtur, quantum periculi ex Africa imperio Romano immineret, si Iugurthae, viro acerrimi et ferocissimi ingenii, impune in populares suos et consanguineos grassari liceret: octavo demum post Micipsae mortem anno ut bellum contra Iugurtham susciperetur permovit populum Romanum „C. Memmius tribunus plebis designatus vir acer et infestus potentiae nobilitatis ²⁾”. Cuius tamen auctoritas non tantum valuit, ut viri strenui atque integri novo bello gerendo praeficerentur: ipse L. Calpurnius Bestia, anno 112 consulatu fungens, parato exercitu nihil antiquius habuit quam ut

¹⁾ Livius Per. lib. LX, LXI. Appian. Celt. 12.

²⁾ Sall. Bellum Iugurth. XXVII, 2.

legatos sibi adscisceret „homines nobiles, factiosos, quorum auctoritate quae deliquisset munita fore sperabat¹⁾.” Quos tamen minime id tantum egisse nemini obscurum est, ut consulem suum adiuuarent: ex Africa magnas divitias se paraturos haud dubie sperabant idque quam minimo negotio. Sic ne hoc quidem tempore dux exercitus comitatu caruisse videtur suae ipsius indoli aptissimo; etiamsi ipsum nomen abest, re vera et Calpurnius suam sibi habuit cohortem amicorum, Scipionis illi cohorti hac re multo inferiorem, quod deērat omnis bonarum litterarum et elegantioris vitae amor. Mox enim et Calpurnii et M. Aemilii Scauri legati quanta esset auri et divitiarum cupido apparuit, ubi Iugurtha „in castra (Romanorum) venit ac pauca praesenti consilio locutus de invidia facti sui, atque uti in deditionem acciperetur, reliqua cum Bestia et Scauro secreta transegit²⁾.”

Pace, quam Bestia et Scaurus cum Iugurtha componere sibi visi erant, a populo Romano non probata idem C. Memmius populo persuasit, ut L. Cassius praetor Iugurtham interposita fide publica Romam duceret; mox incolumis rex in Africam rediit, notissimum illud professus „urbem venalem et mature perituram, si emptorem invenerit.”

Renovabat deinde bellum cum Iugurtha gerendum Sp. Postumius Albinus, qui morum integritate decessoris sui dissimilis fuisse videtur: omnia certe comparavit, quibus opus erat ad hostem quam primum devincendum; neque est cur obtrectatoribus eius aures praebeamus, qui Iugurtham ideo tantum dolo atque astutia rem trahere

¹⁾ Sall. Bellum Iugurth. XXVIII, 4.

²⁾ Ibid. XXIX, 5.

potuisse existimarent, quod consilia sua clam cum duce Romano communicavisset¹⁾. Nec tamen ille rem ad finem perduxit: mox instans comitiorum dies Romam eum revocavit. Castrorum autem imperium tradidit Aulo Albino fratri suo — quod notatu non indignum. Frater enim in fraternis castris qui adesset, aderat sine dubio amicus atque comes; hoc quoque loco cohortem illam odoramus, qua vix carere poterant imperatores Romani ex nobilitate oriundi. Quam infelici autem consilio Spurius Albinus usus esset, cum fratri suo imperium traderet, mox apparuit: Sallustio auctore²⁾ Aulus Postumius cum Iugurtha deditionis quandam tragoediam composuit et egit, centurionibus etiam et ducibus turmarum pecunia corruptis.

Tandem totam rem Romanam ea ratione belli gerendi in discrimen vocari intellectum est; rogatu C. Mamilii Limetani tribuni plebis populus scivit, ut acerrime quaereretur in eos, „quorum consilio Iugurtha senati decreta neglegisset³⁾,” licet id quoque, si Sallustio credimus, factum sit „magis odio nobilitatis, cui mala illa parabantur, quam cura rei publicae.” Metello deinde acri viro Numidia provincia evenit, qui quamquam nihil praetermisit nec in restituenda disciplina militari nec in bello quam fortissime gerendo, tamen Iugurtham debellare non potuit. Talem autem virum comites et contubernales libidine et levitate insignes omnino reiecissee est quod credamus; sed nihil de ea re traditum esse videtur.

Unus homo denique strenue et ferociter agendo

¹⁾ Sall. Bellum Iugurth. XXXVI, 3.

²⁾ Ibid. XXXVIII.

³⁾ Ibid. XL.

restituit rem Gaius Marius, qui iam Metello legatus egregiam operam praestiterat. Qualis esset vir nusquam luculentius nobis ante oculos positum est quam in iis verbis, quae antequam ad bellum proficisceretur eum apud populum habuisse finxit Sallustius; qua oratione perlecta quis non sentit fieri non posse ut bellandi consilia communicaret cum viris indignis et inbellibus? Neque multis verbis Sallustio opus erat, ut id ostenderet: satis habuit eo quem iam supra attuli loco narrare Marium cum Iugurtha et Boccho proelio commisso „cum turma sua, quam ex fortissimis magis quam familiarissimis paraverat vagari passim ac modo laborantibus suis succurrere, modo hostis, ubi confertissimi obstiterant, invadere” (Iug. 98). Hanc turmam et cohortis praetoriae loco ei fuisse manifestum est et a prisco illo imperatorum Romanorum comitatu quam maxime alienam; aptissime autem cum hoc Sallustii loco iam multi comparaverunt ea, quae de socero suo narrat Tacitus¹⁾, eum scilicet consuevisse „non studiis privatis nec ex commendatione aut precibus centurionem militesve ascire, sed optimum quemque fidissimum putare.”

Neque hoc loco neglegendum est Marium et alia permulta in tota re militari novavisse, ita ut pristini moris vix quicquam relinqueret. Iam coeperunt exercitus Romani omnes cives recipere cuiuscumque ordinis erant; duces eligebantur non amplius generis et originis ratione habita, sed unica praevalebat virtus et fortitudo. Etiam si bella gerebantur, quae magnae praedae fore videbantur, non solum nobilium virorum ea praeda futura erat, sed omnium commilitonum. In quolibus

¹⁾ Agricola, XIX.

exercitibus nihil quod antiquam cohortem referebat locum habere poterat; ipsorum militum gregariorum ea fortuna erat, ut duces non paterentur qui deliciarum et gaudiorum causa amicos suos secum haberent ab omni militari scientia alienos. Exercitus Mariani eodem fere spatio distabant a copiis, quibus priores illi praefuerant imperatores, quo Napoleontis legiones ab exercitibus, quos medio saeculo duodevicesimo contra Austriacos Britanosque ducebant Franco-Gallici duces non minus aulae regiae quam castrensi disciplinae adsueta.

Attamen iam in bello Iugurthino Mario aderat ex nobilibus unus „litteris Graecis atque Latinis iuxta atque doctissime eruditus ¹⁾”, qui praestantia sua militari brevi Mario militibusque carissimus factus est, L. Cornelium Sullam dico. Cui si olim bellum Punicum conficiendum fuisset mandatum, Scipiones Laeliosque aemulari potuisset; iam adeo mutata erat res militaris, ut durissimam militiam perpeti non gravaretur vir φιλοσκόμων φύσει γεγονώς. Num forte credibile est eum in Africam secum duxisse τῶν ἀπὸ σκηνῆς καὶ θεάτρου τοὺς ἱταμωτάτους, quibus Romae eum delectatum esse Plutarchus narrat ²⁾?

Nondum finito bello Iugurthino multo gravius rei publicae imminebat periculum Cimbrorum Teutonumque. Qui tamen initio non adeo metuendi videbantur Romanis ut omnibus viribus bello gerendo incumberent; quin etiam fuit tempus, cum hinc quoque magnam praedam se referre posse putarent exercituum duces et ingenti certe pecunia anno 106 oppido Tolosa capto ex

¹⁾ Sallustius Iug. XCV, 3.

²⁾ Plut. Sulla II.

Apollinis fano potitus est Quintus Servilius Caepio ¹⁾. De qua tamen re levis tantum ad nos pervenit fama, ita ut quomodo Caepionis exercitus compositus fuerit suspicari non liceat. Utique haud multum ei profuit subitaria praeda; nam uno anno post saevissimam cladem accepit ad oppidum Arausionem octoginta milibus Romanorum sociorumque trucidatis; hostes autem, ut Orosii verbis utar „nova quadam atque insolita exsecratione, cuncta, quae ceperunt, pessumdederunt. Vestis discissa et proiecta est, aurum argentumque in flumen abiectum.” In uno Mario salutem populi Romani positam omnes clamitabant; quinquies deinceps consul creatus ingenti omnium virium intentione et Cimbros et Teutones devicit. Quae omnia obiter tantum hoc loco tangenda; nam tam periculosus bellis, tam gravibus rei publicae temporibus militiam nemini gaudio et voluptati fuisse quivis intellegit; frustra hac tempestate quicquam requisiveris, quod ad argumentum nostrum pertineat. Neque ad exilitatem fontium hic provocare licet; ex Romanorum poësi, si qua exeunte secundo a. Chr. n. saeculo fuit, nihil fere remansisse quamquam concedendum est ²⁾, incredibile est quemquam poëtica virtute praeditum sive animi causa sive ut divitias pararet Romanos duces ad bellum comitatum esse; quibus

¹⁾ Orosius V, 15: Caepio proconsule, capta urbe Gallorum, cui nomen est Tolosae, centum mille pondo auri et argenti centum et decem mille e templo Apollinis sustulit.

²⁾ Satis parvi momenti profecto sunt ea, quae undecumque colligere potuit Schanzius in *Historia Litterarum Latinarum* I 216 sqq. Quod ibi de Hostio poëta bellum Istricum anni 129 canente suspicatur vir egregius, id nimis incertum mihi videtur.

armigeri magis necessarii erant quam Musarum antistites.

Nec domi interim res tranquillae erant; optimatum potestas magis magisque labefactabatur et lege Servilia lata, qua Glaucia „et plebem tenebat et equestrem ordinem beneficio legis devinxerat”, et turbis a Saturnino aliisque excitatis ¹⁾). Nam quamquam ne tum quidem nobilitas a popularibus deleta est, dubitari tamen non poterat, quin non nisi magno labore sustineri posset ἡ τῶν ὀλίγων δύναμις; nobilibus adolescentibus alia profecto cura erat quam ut iucunde et laete in imperatorum contubernio viverent. Quod si quis eorum tanta erat levitate, ut suum sibi bellum optaret lautum laetumque, frustra circumspiciebat, ubi animo indulgere posset: per totum orbem Romanum omnia illis temporibus atrociora erant quam ut laetitiae et deliciarum quicquam ex bello sperari posset. Ex eadem Graecia, quae olim omnibus illecebris iuvenes Romanos ad se traxerat, barbari praedones ducibus Romanis per quadriennium (92—88 a. C. n.) erant reiciendi ²⁾). Iisdem annis ipsa Italia sociali illo bello gravissime vexabatur; nonnisi Gallorum et Numidarum auxilio res publica Romana ita sustineri poterat, ut sociis concederetur quam petiverant civitas Romana. Mox non multum afuit, quin una cum novis civibus corrueret tota res publica: Mithradates cum Romanorum ingenti numero uno die in Asia interempto in Europam transisset, Gallis quoque Thracibusque auxilio vocatis, etiam ab Atheniensibus Romanorum imperium perosis laete acceptus erat; cui si longius progredi licuisset, alter Pyrrhus Italiam

¹⁾ Cicero Brutus § 224.

²⁾ Dio Cassius (Boissevain) I, p. 344.

fortasse aggressus esset. Duo tantum viri vere Romani supererant, qui rem fere perditam restituere possent, Marius et Sulla, hic senatus optimatumque amicus atque sodalis, ille etiam post infelicem anni centesimi consulatum plebi gratus acceptusque. Inter quos gravi contentione de imperio belli Mithradatici orta Sulla ita superavit, ut ipse copiis in Orientem mittendis praeficeretur; at in Italia remansit Marius, victus quidem et fugatus, sed statim rediturus, ubi primum Romana urbe potiendi facultas ei oblata esset.

Facile tamen est ad credendum nonnullos ex Sullae fautoribus et amicis cum eo profectos esse, primo in Graeciam, deinde in Asiam; quamvis a Mithradate vexatae et spoliatae satis opulentae manebant Orientales illae provinciae, neque umquam fabuloso quodam desiderio homines eruditos afficere desierunt Athenae aliaeque urbes Graeciae, antiquitus bonarum artium et litterarum studiis insignes; ipse Sulla homo erat multarum litterarum Graece egregie doctus; nec vero is erat, qui a praedandi et rapiendi cupiditate amicos suos coërceret. Quae omnia quamquam non improbabiliter exponere mihi videor, fateri tamen piget me nihil invenire potuisse de aliqua amicorum cohorte Sullam gravissimum bellum suscepturum secuta; levissimum vestigium observari fortasse potest apud Plutarchum in vita Sullae; ibi narratur Sullam, qui paulo ante professus esset (cap. 13) *se non φιλομαθῆσοντα εἰς Ἀθήνας ὑπὸ Ῥωμαίων πεμφθῆναι, ἀλλὰ τοὺς ἀφισταμένους καταστρεφόμενον*, urbe capta milites suos adeo crudeliter in cives Athenienses saevire passum esse, ut etiam *τῶν συγκλητικῶν ὅσοι συνεστράτευον* ut furori moderaretur supplicarent (cap. 14). Quinam fuerint illi *συγκλητικοὶ* non aperte explica-

tur; sed facile intellegimus homines litteratos, quos antiqui Graecorum cultus et humanitatis amantes pertaesum sit tantae immanitatis commissae erga urbem, quam olim τῆς Ἑλλάδος παιδευσιν dicere Pericli licuisset¹⁾).

Post quinque annos in Italiam redeunti omnia alia Sullae agenda erant, quam ut victoria de Mithradate reportata superbiret. Restabant debellandae satis amplae Marianarum partium reliquiae, quo negotio quamquam, Gnaeo Pompeio praesertim adiutore usus, feliciter intra satis breve temporis spatium functus est, multum tamen afuit quin divitiis, si quas ex Oriente adduxerat — de qua re nihil traditum invenio — per otium frueretur; post duos demum annos, cum iam Pompeius, quamvis ipso adversante, magnifice triumphavisset²⁾, ipse Sulla non minore luxu et magnificentia exemplum eius secutus est³⁾; sed iam ei ingentes copias auri argentique et aliarum rerum pretiosarum praebuerat proscriptio ista, non minus populo Romano indigna quam dictatori eiusque amicis et satellitibus fructuosa. Altero biennio exacto cum dictatura se abdicaret Sulla κόρον τε πολέμων καὶ κόρον ἀρχῆς καὶ κόρον ἄσπερος λαβὼν⁴⁾, totus rei publicae status commutatus erat: popularium partes prostratae iacebant, regnabant priscae nobilium gentes. Unum supererat bellum conficiendum idque satis molestum: Sertorium ut profligarent Romanis imperatoribus non contigit, sed cum a suis sodalibus per insidias interfectus

¹⁾ Thucyd. II, 41.

²⁾ Plut. Pompeius XIV.

³⁾ Plut. Sulla XXXIV.

⁴⁾ Appianus Bell. Civ. I, 104.

esset vir οὐ μόνον τοῖς Ἰβηρσιν ποσεινός, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἐξ Ἰταλίας στρατευομένοις, mox totum bellum concidit victorque Pompeius in Italiam revertit¹⁾. Quem strenuum et severum imperatorem se praestitisse militibus ducibusque non est quod moneam; de qua severitate unum documentum afferre posse mihi videor, quod hucusque neglectum iacuit. Narrat enim Plutarchus in Vita Cicero-
nis cap. VI, M. Tullium cum anno 75 a. C. n. — nondum superato Sertorio — in Sicilia quaestor esset, egregie magistratum suum gessisse; mox, quamquam frumento Romam ad annonam sublevandam misso Siculis minus gratus esse coepisset, tamen illos, diligentiam et iustitiam et humanitatem eius expertos, eum ut nullum antea magistratum coluisse. Tum sic pergit Plutarchus: ἐπεὶ δὲ πολλοὶ τῶν ἀπὸ Ῥώμης νέων ἔνδοξοι καὶ γεγονότες καλῶς αἰτίαν ἔχοντες ἀταξίας καὶ μαλακίας περὶ τὸν πόλεμον ἀνεπέμφθησαν ἐπὶ τὸν στρατήγον τῆς Σικελίας, συνεῖπεν αὐτοῖς ὁ Κικέρων ἐπιφανῶς καὶ περιποίησεν. Nusquam autem alibi nobiles illi adulescentes intemperantiam suam et ignaviam bellicam ostendere potuerunt illis temporibus quam in Hispania: nam ibi solum a Romanis bellum gerebatur. Itaque eos suspicor cum Pompeio in Hispaniam profectos pristinam cohortem revocatu-
fuisse, sed mox Pompeium eos missione data in Italiam ablegasse; Romae autem ea poena affectos esse, quae iam inde a Punico bello secundo militibus ignavis imponi solita esset, ut in Siciliam mitterentur. Reliqua Plutarchi narratio huc non pertinet; veri simile est primo conamine a Pompeio represso alios deinde severitate eius deterritos esse, quominus idem in Hispania experirentur. Alibi id

¹⁾ Plut. Sert. XV.

his temporibus fieri non poterat; nam de bello servorum, cuius reliquias Pompeius ex Hispania redux prostravit, non est quod loquamur: in tumultu tam saevo et periculoso quis umquam exercitui se adscribi passus foret eo consilio ut vitae militaris gaudiis et lucris frueretur?

CAPUT QUINTUM.

DE POETIS COHORTIS LOCO DUCES ROMANOS COMITANTIBUS. PARS ALTERA.

Summa tantum secutus rerum fastigia in praecedentis capitis parte altera rei publicae Romanae historiam quod ad rem militarem attineret attingi inde a bello Numantino confecto ad annum fere 72 a. C. n. Quod cum facerem, id tantum mihi proposueram, ut ostenderem per sexaginta illos annos aut nulla aut levissima cohortis amicorum vestigia deprehendi posse. Neque id aliter se habuisse expectandum erat: ea fuit temporum illorum asperitas.

Mox autem, cum nova quaedam rerum prosperarum lux effulgere coepisset, novas quoque vires cepisse videtur illud institutum. Qua de re breviter hoc capite disputare mihi in animo est.

Q. Tullii Ciceronis si melius quam fratris mores indolemque cognita haberemus, fortasse eum multo pluris faceremus quam ipsum praeclarum oratorem; ea certe fuit eius in Gallia fortitudo inter gravissima pericula, ut summa admiratione dignus videatur. Qui cum annis 61—58 Asiae praeesset, de provincia administranda optimum quidque aliquando ei suasit frater, epistula missa, quae integri libelli fere instar est¹⁾). Consolatur

¹⁾ Ad Quintum fratrem I, 1.

eum ob imperium iterum invito prorogatum, ostendit, quam gloriosa res sit per triennium eidem provinciae praeesse, neque ullum fere periculum sive belli sive tumultus civium ei imminere; circumspiciendum tamen esse (§ 10), ut in hac provinciae custodia non se unum, sed omnis ministros imperii sui sociis et civibus et rei publicae praestare videretur. Duo deinde genera eorum ministrorum distinguit M. Tullius (§ 11), alterum illorum quos ei comites et adiutores negotiorum publicorum dedit res publica, alterum eorum „quos aut ex domesticis convictionibus aut ex necessariis apparitionibus tecum esse voluisti, qui quasi ex cohorte praetoris appellari solent.”

Hoc loco reperimus pristinam illam cohortem, de qua in capite tertio fusius egi. Iam omnes fere Orientis regiones strenuis Luculli, Pompeii, aliorum consiliis et rebus gestis pacatae erant; paulatim denuo Asia, olim divitissima imperii Romani provincia, nobiles adulescentes ad se trahere coeperat; quas illecebras magis magisque crevisse suspicari possumus, cum maiore in dies rerum successu Mithradatem aliosque hostes superassent imperatores Romani — qui tamen belli temporibus utrum cohortis aliquid secum habuerint necne frustra quae-

Quod autem Cicero loquitur de iis, qui quasi ex cohorte praetoris appellari solent, id non tacite praetereundum videtur. Hinc enim apparet rem, de qua agitur, eo tempore non adeo in consuetudinem vertisse, ut suo indicaretur nomine; haud necessarium erat ut homines illi quasi ex cohorte magistratus in provinciam sequerentur, qui satis magna libertate usi videntur in eligendis comitibus et in statuen-

do eorum numero. Quid enim? Minime obsoleverat opinio eorum, qui provincias ideo tantum imperio Romano additas censerent, ut augerentur et publicae urbis Romae totiusque Italiae opes et hominum privatorum, praesertim eorum, qui ad ordinem senatorium equestremve pertinerent, divitiae; nam quin sumptibus et expensis provinciarum vixerint omnes illi, quos cohortis aut quasi cohortis nomine sibi addixissent magistratus, quis umquam dubitet. Eo turpior autem ea aetate, de qua nunc ago, tota res erat, quod cum olim non sine aliquo vitae salutisque periculo ducibus ad bellum profectis praesto fuissent cohortis illius sodales, iam saepius securi et otiosi magistratus in pacatas regiones comitabantur. Egregie igitur comparari potest — id quod iam supra (pag. 16sq.) observavi — turpe istud *legationis liberae* institutum, quo singulis senatoribus liceret „sine procuratione, sine mandatis, sine ullo rei publicae munere provincias peragrari.” Licet ipse Cicero se consulem id sublaturum fuisse contendat „nisi sibi levis tribunus plebis intercessisset¹⁾,” et gloriatur se ex infinito annum id fecisse²⁾, quattuor tamen annis post consulatum legationes sumere liberas pecuniam exigendi causa reprehendendum non censuit³⁾ et sub vitae finem C. Anicium familiarem suum, „negotiorum suorum causa legatum in Africam legatione libera” Cornificio suo, qui tunc Africae praeerat, commendavit idque ab eo petivit, „quod ipse in provincia (esset) solitus non roga-

¹⁾ Cic. de Legibus III, 18.

²⁾ Quod quam parum severe observatum sit apparet ex eo, quod postea Caesari idem rursus constituendum fuit; cf. Cicero ad Atticum XV, 11, § 4.

³⁾ Cic. pro Flacco § 86.

tus, ut omnibus senatoribus lictores (daret)"¹⁾. Neque ipse proconsul in Asia ab amicis familiaribusque per legationem adiuvandis abhorruisse videtur; non minus quattuor secum legatos habuit: Q. Tullium fratrem, C. Pomptinum, L. Tullium, App. Claudium²⁾. De comitatu tamen aliquo, qui cohortis nomine designari poterat, Ciceronem in provinciam secuto nihil traditum esse videtur.

Vivebat autem aetate Ciceronis Romae unum genus nobilium adulescentium, quibus iter in Graeciam et Asiam ut facerent prae ceteris in votis erat, neque aptius id fieri posse intellegebant quam si a magistratu aliquo in contubernium acciperentur. Novos illos poëtas, praesertim eos, quos non sine contemptu quodam catores Euphionis dixit M. Tullius³⁾, me significare quivis intellegit. Quod minime mirum. Iam coeperat sane Roma esse caput orbis terrarum: tamen in universum cives urbis minime ii erant, quibus poëtica ingenia placerent leviora et a prisca simplicitate vitae aliena; ipsi νεώτεροι illi Graecarum litterarum, cum antiquarum tum recentium, amore adeo erant imbuti, ut Graecia iis pro altera patria esset; Asia vero iis erat quasi regio miraculosa et ab occidentali simplicitate et humilitate quam maxime remota. Hinc oriundus erat Bacchus, quem nimio ἐνθουσιασμῷ Romae colere non licebat, hinc Matris Idaeae fabulosum numen, quod omnibus Italiae et Graeciae diis divina sublimitate praestare videbatur. Hominibus antiquae severitatis

¹⁾ Cic. Epist. ad famil. XII, 21.

²⁾ Cf. Orellius et Baiterus, Onomasticon Tullianum I, p. 80.

³⁾ Cic. Tusc. Disp. III, 45.

minime ea placebant; ipse Cicero propterea Asiam provinciam utilissimam imperio Romano censebat, „quod opima (esset) et fertilis, ut et ubertate agrorum et varietate fructuum et magnitudine pastionis et multitudine earum, quae (exportarentur) facile omnibus terris antecelleret¹⁾,” sed minime regionis illius desiderio eum affectum esse aperte ostendit, cum sortitione facta Cilicia ei provincia decreta est „et contra voluntatem et praeter opinionem²⁾”; nec quicquam ei magis cordi erat quam ut proconsulatus anno peracto statim Romam rediret³⁾.

Poëtarum autem paucorum, qui medio saeculo primo a. Chr. n. magistratus Romanos in Asiam comitati sunt nomina nobis innotuerunt; unius tantum Catulli supersunt integra carmina. De quo pauca iam explicare in animum induxi.

Res ipsa notissima est. Anno 57 C. Memmio propraetori in Bithyniam misso adfuit Catullus, una cum Helvio Cinna, poëta et ipso; rediit in Italiam ineunte vere anni 56. Lascivior autem tota haec fuisse videtur expeditio; ipse Memmius, de quo quid Cicero iudicaverit iam supra dixi (p. 24 sq.), in poesi eandem levitatem praestitisse videtur quam in reliquis vitae moribus. Ovidius certe eum inter lasciviores poëtas numerat (Trist. II, 434):

Quid referam Ticidae, quid Memmi carmen, apud quos

Rebus adest nomen, nominibusque pudor?

Quod ad mores eius, satis est in memoriam revocare eum aliquando, teste Cicerone (ad Atticum I, 18, 3) M. Luculli uxorem suis sacris initiasset; quo

¹⁾ Cic. De Imperio Cn. Pompeii § 14.

²⁾ Ad fam. III, 2, 1.

³⁾ Ad fam. XV, 9, 2.

facto Lucullus divortium fecit. Neque eum in Bithynia caste pudiceque vixisse ipse Catullus auctor est (X 12; XXVIII, 9 sq.); quoniam autem Bithynia provincia eo tempore pacatissima erat, vix gravioribus laboribus negotiisque eum vacavisse sumere licet.

Maiore quam Memmius poëseos gloria vigeat Helvius Cinna Catulli sodalis proximus, a Vergilio quoque obiter laudatus¹⁾, qui Horatiani illius moniti quasi vaticinium cecinisse videtur, cum Zmyrnam suam nonam post denique messem quam coepta est nonamque post hiemem edidit²⁾; quod tamen hinc fortasse explicandum, quod epyllii sui quasi fundamenta iam struere coeperat, antequam in Asiam profectus est; quem deinde in ipsis regionibus degentem, ubi „pollentem deum Venerem” (Calvus fr. 8 L. Müller) experta erat Cinyrae filia, tam multa longe aliter canenda esse sensisse suspicor, ut in Italiam redux totum carmen denuo elaborare coeperit. Neque cum in Asia esset, neglexit poësin; scripsit enim C. Asinio Pollioni, „leporum deserto puero et facetiarum³⁾” iter in Graeciam facturo carmen προπεμπτικόν, ex quo paucissimos versus servarunt grammatici Latini. (Helvii fragm. II en III, L. M.).

Ipsam Catullum satis magna libertate usum esse in Asia neque severo imperio a praetore suo cohibitum apparet e dulcissimo carmine eius 46: cum iam ver referret egelidos tepores, sibi licuisse narrat linquere Phrygios campos atque volare ad claras Asiae urbes; ne redire quidem eum oportuit ad Memmiam eiusque cohortem; iam valedicit comitibus suis,

¹⁾ Ecl. IX, 35.

²⁾ Catull. XCV.

³⁾ Catull. XII, 8 sq.

Longe quos simul a domo profectos
Diversae variae viae reportant.

Suam autem pecuniam ut itineri impenderet tantum afuit, ut Romam reversus aliquando apud Vari sui amicam per iocum questum se narrat se nihil ex Bithynia lucri fecisse, praetorem autem cohortem non pili fecisse (carm. X).

Erat tamen Catullo longe tristior quam e tali carmine suspiceris causa ad relinquendum lascivum suum praetorem; inferiae ferendae erant ad fratris tumulum, de cuius morte cum certior factus esset, quanto dolore affectus sit nos docent carmina LXV et LXVIII; ad ipsum deinde sepulcrum composuit nobilissimum illud epitaphium (carm. CI). Quid autem fratrem illum ut in Asiam proficisceretur olim moverit omnino ignoramus; levior suspicio est, qua effeceris, eum et ipsum magistratum aliquem Romanum inter amicos in provinciam secutum esse.

Alia carmina praeter carmen sepulcrale quin in Asia fecerit poeta, nullus dubito: ipsa regio iuvenem tanto poetico ardore flagrantem ut caneret movere debebat. Nullo tamen iure Gustav Friedrich ¹⁾ eum iam in Bithynia Pelei Thetidisque nuptias cecinisse coniecit; id enim carmen maioris ambitus est et graviora litterarum Graecarum studia testatur quam quod inter Asiatici itineris leviora gaudia et graviora incommoda ex ingenio suo quasi effundere potuerit poeta. Praeterea tristior epyllii exitus poetam nobis praestat de vita humana fere desperantem; quae desperatio vix alibi quam Romae, in urbe tumul-

¹⁾ Catulli Veronensis Liber, erklärt von Gustav Friedrich, Einleitung p. 71.

tuosa et illo tempore perpetuis fere turbis vexata, oriri poterat.

Sed unum carmen quod nescio an omnium pulcherrimum dicendum sit Asiatico Catulli itineri acceptum referre non dubito, carmen dico LXIII, quo Attidem corpore mutilato Cybelae deae se addicentem cecinit poëta et mox desperatione prostratum. Nam monuit quidem Wilamowitzius¹⁾: „Wenn das Gedicht aus einem „Erlebnis“ hergeleitet werden soll, so hat er die Gallen in ihren Tänzen gesehen. Dazu brauchte er nicht nach Asien zu reisen, denn sie sassen auf dem Palatin. Varro in den Eumenides hat beschrieben, wie er sie im Tempel ihr Wesen treiben sah, und hat ihr Lied in Galliamben eingelegt; da kam auch der wirkliche Attis vor. . . . Kein Zweifel, dass die Römer das fremde Gesindel mit Widerwillen sahen und Catull auch gern seinen Abscheu bekannte“, neque a geographicis erroribus carmen liberum esse ostendit²⁾. Sed totius carminis tenor is est, qui minime animi alicui horrore debeatur; immo peregrina illa religio poëtae Veronensi quam maxime mira videbatur et dignissima quam difficillimo simulque rei aptissimo metro describeret; ipsum deae sacerdotem miseratur potius quam horrescit. Neque narravit ea, quae coniuncta et composita in Asia fieri adspexerat; sed poëticum ingenium eum perduxit ut eximia sublimitate sub unum conspectum coniungeret ea, quae singula viderat aut vidisse se fingeat sub fervido Asiae sole in regionibus antiqua religione celebribus. Adspexerat

¹⁾ Hellenische Dichtung in der Zeit des Kallimachos, II p. 293.

²⁾ Ibid. p. 292.

fortasse Catullus opaca silvis redimita loca deae (vs. 3), audiverat leve tympanum remugiens, cava cymbala recrepantia (vs. 29), viserat Asiatica fora, palaestras, stadia et gymnasia (vs. 60); fieri potest, ut aliquando cognoverit unum ex Cybeles antistibus Graece exclamantem illud:

„Iam iam dolet, quod egi, iam iamque paenitet.”

Sic per totum carmen ista „Erlebnisse” reperiri mihi persuasum est; eiusmodi μέλος minime exspectandum est ab eo, qui non nisi turpiorem quandam Asiaticae religionis imaginem in Palatino monte adspexerit; geographicos istos errores facile condonamus poëtae minime aliquam rem narraturo, quam semel et certo loco fieri vidisset, sed quam fieri posse poëtico quodam furore ablatu sibi persuaserat.

Nec tamen Asiaticum illud iter tam laetum gratumque Catullo fuit, ut non gauderet se tandem aliquando varios labores et pericula perpessum in eam regionem rediisse, quae ei a primis annis cara fuerat: non minore gaudio in carmine XXXI Sirmionem paeneinsularum et insularum illum ocellum salutat paternae domui vicinam quam in carmine quarto phaselum suum dedicat τοῖς Διὸς κούροις.

Rei publicae Romanae statum rationemque prorsus eversa et commutata esse postquam C. Iulius Caesar Cn. Pompeio eiusque sociis devictis novi cuiusdam regni fundamenta iecit, id hodie constat inter omnes. Tales tamen mutationes ipsis aequalibus, qui rebus gerendis gestisque interfuerunt, multo minoris momenti videri solent quam revera sunt; permulta enim ex antiquis institutis remenant tunc etiam, cum ipsae eorum rationes aliquid valere iam desierunt. Sic factum est, ut Caesare

interfecto iam omnia in priorem statum reditura multi sperarent exspectarentque, qui acie Pharsalica liberam rem publicam interiisse non intellegerent. In quorum numero fuit M. Brutus ille qui Cassio, alteri *τυραννοκτόνῳ* ingenio et humanitate longe praestans, caede peracta tantam ostendit excelsi animi fiduciam, ut ipsum Antonium ne simul occiderent coniurati prohiberet. Οὐ γὰρ ἀπεγίνωσκεν εὐφυᾶ καὶ Φιλότιμον ἄνδρα καὶ δόξης ἐραστὴν τὸν Ἀντώνιον ἐκποδῶν Καίσαρος γενομένου συνεφάψεσθαι τῇ πατρίδι τῆς ἐλευθερίας ἐπισπασθέντα τῷ ζήλῳ πρὸς τὸ καλὸν ὑπ' αὐτῶν¹⁾. Quam frustra autem sperasset mox perspexit: duobus annis post Caesaris necem ad Philippos profligatus ipse mortem sibi conscivit. Qui tristissimus vitae exitus sine dubio minus horrendus ei visus est, quod τῶν Ἑλληνικῶν Φιλοσόφων οὐδενὸς μὲν, ὥς ἀπλῶς εἰπεῖν, ἀνήκοος ἦν οὐδὲ ἀλλότριος, διαφερόντως δ' ἐσπουδάκει πρὸς τοὺς ἀπὸ Πλάτωνος²⁾. Quae omnia hic commemorare libet, quoniam hinc explicandum esse suspicor id quod per se spectatum mirari possis, Brutum inter socios, qui ei bellum gerenti adfuerunt, et alios habuisse et Horatium poëtam, qui auctore Suetonio³⁾ „bello Philippensi excitus a M. Bruto imperatore tribunus militum meruit.” Nam quamquam ipsa res paulo obscurior est — neque eam in clariore luce ponere Horatii intererat, cum a Bruti Cassiique adversariis venia impetrata novo regno favere coepisset —, facile id factum nobis fingimus, ut iuvenis viginti duorum annorum, propter litterarum amorem in Bruti amicitiam receptus, fautorem suum in amicorum cohorte ad bellum secutus sit, quamvis

¹⁾ Plutarchus Brutus XVIII.

²⁾ Ibid. II.

³⁾ ed. Reifferscheid, p. 44.

militiae et vitae castrensis impatiens; nec felici genio usus videtur Brutus, cum satis gravem ordinem militarem tribueret adulescenti adeo imbelli, ut postea vel gloriaretur se relictā non bene parmula ex acie profugisse.

Fortiorem in acie Philippensi se praeuisse videtur alius Cassii et Bruti amicus, qui postea et in litteris et in re publica summa cum gloria vixit, M. Valerium Messalam Corvinum dico¹⁾. Idem tamen, quamquam Tacito teste (Ann. IV, 34) regnante etiam Augusto „imperatorem suum Cassium praedicabat²⁾,” statim postquam „imperator” ille prostratus est καὶ τοῦ στρατοῦ πολλοῦ τε ἔτι ὄντος καὶ ναῦς καὶ χρήματα καὶ ἐλπίδας ἔχοντος οὐκ ἀσθενεῖς ἄρχειν σφῶν τὸν Μεσσήλαν αἰρουμένων οὐκ ἀνασχόμενος, ἔπεισεν αὐτοὺς ἐνδόντας ἐπιβαρούσῃ τῇ τύχῃ μεταστρατεύσασθαι τοῖς ἀμφὶ τὸν Ἀντώνιον³⁾; mox cum inter Antonium et Octavianum discordiae essent ortae, illo relicto huius partes secutus est, sic etiam gloriatus: „Ἐγὼ τοι, ὦ Καῖσαρ, αἰεὶ τῆς βελτίονος καὶ δικαιότερας τιμῆς καὶ μερίδος ἐγενόμην⁴⁾.” Vixit autem Romae quadamtenus alter Maecenas, ita tamen ut rei militari non minus faveret quam litteris artibusque. Quod propterea hoc loco proferendum, quia plus semel eum in cohortem suam adsumpsisse constat Albium Tibullum poetam. Qui quamvis a militia belloque alienus — testis est lepidissima libri primi elegia decima — tamen Messalam fautorem suum offendere noluit anno 28 a. C. n. rogatus ut Aquitanico bello gerendo

¹⁾ cf. Plutarchus Brutus XLI.

²⁾ cf. ibid. XL.

³⁾ Appianus B. C. IV 38.

⁴⁾ Plutarchus Brutus LIII.

interesset. Quod tamen bellum magni momenti fuisse vix mihi persuaserim; nam postquam anno 38 a. C. n. „M. Agrippa in Aquitania rem prospere gessit ¹⁾” et Octaviano nuntiata est *νίκη κατὰ Κελτῶν τῶν Ἀκυιτανῶν ἐπιφανής* ²⁾, de pace in Aquitania turbata apud nullum scriptorem quicquam legimus, nisi quod Appianus in libri quarti capite 38 iam supra citato narrat Messalam *περὶ Ἀκτίον ναυαρχήσαντα* deinde ad bellum missum esse *ἐπὶ Κελτοὺς ἀφίσταμένους*; victori Octavianus *ἔδωκε Σριαμβεύσαι*, de quo triumpho inscriptio quaedam testimonium praebet ³⁾. Praeter haec unum Tibullum de expeditione Aquitanica habemus testem, qui in libri primi carmine septimo, quod carmen compositum est ad celebrandum Messallae diem natalem, incipit a laudibus victoriae Aquitanicae, cuius se ipsum participem fuisse sic gloriatur (vs. 9 sqq.):

Non sine me tibi partus honos. Tarbella Pyrene
 Testis et Oceani litora Santonici;
 Testis Arar Rhodanusque celer magnusque Garumna,
 Carnuti et flavi caerula lympha Liger.

Alibi his verbis fautorem suum extollit (II, I, 33 sq.):

Gentis Aquitanae celebr Messala triumphis
 Et magna intonsis gloria victor avis.

Nusquam tamen apparet militari aliquo munere functum esse Tibullum; quam ob rem statuere licet eum Messallam comitatum esse, non ut viribus et fortitudine sua ei

¹⁾ Eutrop. VII, v.

²⁾ Appianus, IV 92.

³⁾ Cf. Schiller, Geschichte der Römischen Kaiserzeit I p. 210.

opitularetur, sed ut sodalitatis amicitiaeque gaudiis inter se fruerentur; utrum autem plures etiam sodales secum duxerit Messala necne quamquam ignotum est, veri tamen videtur simillimum cohortem aliquam amicorum eum comitatam esse. Etenim idem factum videmus, cum Messalla expeditionem in Orientem susciperet: sequebantur eum nonnulli ex amicis, quos cohortis nomine designat ipse Tibullus (I, III, 2). Poetam autem tunc morbo affectum in insula Corcyra remansisse notissimum est; neque credibile eum vi morbi superata Messallam in Asiam secutum esse; fieri enim non potest, ut non hic illic in carminibus narrasset de Asiatico itinere, si ipsis oculis adspexisset Cydnum fluvium,

tacitis qui leniter undis

Caeruleus placidas per vada serpit aquas
(I, VII, 13 sq.), et omnia alia, quae Messalam adiisse narrat in iis qui sequuntur versibus.

CAPUT SEXTUM.

DE DISCIDIO COHORTIS AMICORUM ET COHORTIS PRAETORIAE CONFECTO.

Tiberius Claudius Nero cum anno 20 a. C. n. in Asiam mitteretur ut Tigranem in regnum ab imperatore Augusto restitutum deduceret¹⁾, minime exspectasse videtur fore ut per gravia bella exsequi deberet id, quod a patre mandatum haberet. Etenim quamquam paucissima de toto hoc itinere nota sunt, levioris tamen id fuisse generis neque periculis obnoxium quivis intellet, qui perlegerit Horatii epistolam tertiam libri primi. Per litteras hic adloquitur poeta Iulium suum Florum, quem in Tiberii comitatu profectum interrogat de rerum decursu, ita tamen ut graviores labores deesse iam ex ipso epistolae introitu perspiciamus; rogat ibi poeta, haud dubie per iocum (vs. 3 sqq.).

Thracane vos Hebrusque nivale compede vinctus,
An freta vicinas inter currentia turres,
An pingues Asiae campi collesque morantur?

Quid studiosa cohors operum struit? —
pergit deinde exquirens de singulis illius cohortis sodalibus, quos inter familiares ei habitos plerosque poesi magis quam rei militari incubuisse apparet; nominantur praeter ipsum Florum Titius, qui Pindarum sive ut

¹⁾ Tacitus Ann. II 3; Mon. Ancy. V 27.

aemularetur sive ut Latine redderet sibi proposuerat, Celsus Albinovanus, quem propter nimiam aliorum imitationem Horatius leviter perstringit, Munatius cum quo nuper Floro aliqua discordia fuisse videtur.

Comitabatur igitur Tiberium cohors quaedam amicorum simillima ei cohorti cui ante quinque fere lustra Catullum interfuisse supra vidimus; nova rei publicae forma hic quoque unum ex antiquis institutis servaverat, atque etiam legitimam quandam ei speciem addiderat. Rectissime enim legimus apud Pauly-Wissowa in disputatiuncula satis brevi s.v. *c o h o r s a m i c o r u m* recepta (VII, 357): „Aus der republikanischen cohors amicorum hatte sich auch die kaiserliche cohors amicorum entwickelt; sie bezeichnet die zum Reisefolge des Kaisers constituirten *a m i c i* und ist identisch mit den *comites* cuiusdam expeditionis.“ — Discidium enim, quod paulatim ortum erat inter cohortem amicorum et militarem cohortem praetoriam, confectum erat et absolutum.

Neque aliter fieri poterat. Prisci illi imperatores Romani, parvis copiis praefecti, suum, ubi necesse erat, corpus sua manu armisque defendentes, iam cesserant magnorum exercituum ducibus, ex potentissimis gentibus oriundis, ipsi novi principis domui ex parte propinquis. Praeerat iis omnibus unus *πολλῶν* atque adeo *πάντων ἀντάξιος ἄλλων*, qui et alia ex Orientalibus institutis se recepisse frustra dissimulabat et id, quo corpus suum magno et gravi militari praesidio tegere regibus principibusque necessarium videbatur. Veri enim simillimum est, quod tradit Cassius Dio (LIII, 11), patres iam anno 27 a. C. n., cum ab Octaviano quasi invito imperium ut retineret petivissent *παραντικά γε τοῖς δορυφορήσουσιν*

αὐτὸν διπλάσιον τὸν μισθὸν τοῦ τοῖς ἄλλοις στρατιώταις
 διδόμενου ψηφισθῆναι, ὅπως ἀκριβῆ τὴν Φρουρὰν ἔχη;
 neque ille pide addit haec: οὕτως ὡς ἀληθῶς καταθέσθαι
 τὴν μοναρχίαν ἐπεθύμησε. Praeterea cohortes praetoriae
 iam post sedecim annos penatibus ut redderentur in-
 stitutum narrant Tacitus (Ann. I, 17) et Dio Cassius
 (LV, 24), cum ceteris omnibus viginti annorum militia
 peragenda esset¹⁾. Neque tamen non intellexisse vide-
 tur Augustus, quantum periculi magna militum in urbe
 coacervatorum multitudo et civibus et sibi ipsi afferre
 posset; auctore enim Suetonio (Augustus 49) numquam
 „plures quam tres cohortes in urbe passus est, easque
 sine castris, reliquas in hiberna et aestiva circa finitima
 oppida dimittere assuerat.”

Augusto qui successit Tiberius quo minus constantia
 et fide civium Romanorum se niti posse sentiebat, eo
 magis praetorianis suis militibus ut salutem suam com-
 mitteret impellebatur; hinc explicandum esse videtur,
 quod anno 23 p. C. n. „Vim praefecturae modicam antea
 intendit, dispersas per urbem cohortes una in castra
 conducendo, ut simul imperia acciperent numeroque et
 visu inter se fiducia ipsis, in ceteros metus oreretur”;
 iure enim Tacitus, ex quo (Ann. IV, 2) haec verba citavi,
 addidit eum praetendisse „lascivire militem
 diductum; siquid subitum (ingrueret), maiore auxilio
 pariter subveniri; et severius acturos, si vallum (statueretur)
 procul urbis inlecebris.” Equitum autem turmae
 illo tempore cohortibus praetoriis nondum intermixtae
 fuisse videntur; qui ut dispersi per urbem habitarent et

¹⁾ Aliter idem Dio Cassius LIV 25: ἦν δὲ ὁ τε
 ἀριθμὸς τῶν ἐτῶν τοῖς μὲν δορυφόροις δώδεκα, τοῖς δ' ἄλλοις
 ἑκαταίδεκα καὶ τὸ μὲν ἀργύριον τοῖς μὲν ἔλαττον, τοῖς δὲ πλείον.

equos curarent omnino fieri non poterat. Sed ab ipso Tiberio praetorianos equites institutos esse propterea coniectare licet, quod Caligulam Tiberii successorem eos iam anno 39 p. C. n. secum in Germaniam duxisse Suetonius narrat ¹⁾; eisdem Claudius usus est, cum „super quadrigarum certamina Troiae lusum (exhiberet) et Africanas, conficiente turma equitum praetorianorum, ducibus tribunis ipsoque praefecto ²⁾.” Ipse autem Caligula longum praeiit agmen eorum imperatorum Romanorum, qui morte sua ostenderunt, quam periculosum esset corporis custodiam committere tantae militum manui, cui praeerant summi in re militari viri, pecunia non minus quam potentia pollentes; post quattuor annorum infaustum regnum iuvenis viginti novem annorum interfectus est coniuratione facta, cuius principes fuerunt Cassius Chaerea et Cornelius Sabinus, cohortis praetoriae uterque tribunus ³⁾. Quanta autem iam eo tempore praetorianorum militum et praefectorum fuerit potestas ex eo apparet quod quamquam „et senatus in asserenda libertate adeo consensit, ut consules primo non in curiam, quia Iulia vocabatur, sed in Capitolium convocarent, quidam vero sententiae loco abolendam Caesarum memoriam ac diruenda templa censuerint ⁴⁾,” mox quasi per ludibrium Claudius, Caligulae patruus, a milite quodam gregario protractus, in castra delatus est tristis ac trepidus et postero die „armatos pro contione iurare in nomen suum passus est promisitque singulis

¹⁾ Caligula XLV.

²⁾ Suetonius Claudius XXI.

³⁾ Sueton. Caligula LVIII.

⁴⁾ ibid. LX.

quina dena sestertia, primus Caesarum fidem militis etiam praemio pigneras¹⁾”).

Nec parvi momenti praetoriae cohortes fuerunt turbidis illis temporibus, quae secuta sunt necem Neronis, ad mortem coacti cum a suis custodibus esset desertus. Imperium per paucos menses obtinuit Galba, quamdiu milites urbani se φύλακας ἀγαθούς καὶ πιστούς ei profitebantur²⁾; qui postquam animis mutatis Othoni favere coeperunt, „vexillarius comitatae Galbam cohortis deraptam Galbae imaginem solo adflixit³⁾”, et sic caedis signum populo dedit. Otho contra, nisi immature sibi ipse manus intulisset, diutius profecto Vitellio resistere potuisset et vicisset fortasse adversarium satis ignavum et bello gerendo ineptissimum; praetorianus enim Othonis miles post pugnam ad Bedriacum „non virtute se sed proditione victum fremebat,” ut Tacitus narrat (Hist. II 44); neque iis animum defuisse apparet ex iis, quae apud eum sequuntur. Vitellius denique ipse, qui paulo post sedecim praetorias, quattuor urbanas cohortes scribi iussit, quibus singula milia inessent⁴⁾, eo diutius gravissimo Vespasiani exercituum impetui resistere potuit, quo firmius usque ad mortem fidem servaverunt acerrimi ex illis cohortibus milites, quorum castra tunc demum expugnata sunt, cum essent admota cuncta validissimarum urbium excidiis reperta⁵⁾.

Neque aliter rem se habuisse per ea, quae secuta sunt

¹⁾ Sueton. Claudius X.

²⁾ Plutarchus Galba XIV.

³⁾ Tacitus Hist. II 41.

⁴⁾ ibidem II 93.

⁵⁾ ibidem III 84.

tempora, sive turbida fuerunt sive quieta, testatur hodie etiam columna ab imperatore Traiano exstructa, quae corporis eius simul post mortem servaret reliquias et rerum gestarum gloriam quasi ad caelum extolleret. Effictum hic cernimus imperatorem satellitibus suis semper et ubique circumdatum; apparent et ipsa praetorianorum cohortium vexilla ¹⁾).

Totam autem hanc praetorianarum cohortium historiam conscribere quoniam meum esse minime contenderim, ingentibus passibus uso hoc unum iam addere liceat ineunte etiam saeculo quarto turmas praetorias Maxentium, retractante diu patre Herculio, imperatorem confirmasse ²⁾). Quo interfecto Constantinus ille victor anno 312 p. C. n. „praetorias legiones ac subsidia factionibus aptiora quam urbi Romae (sustulit) penitus ³⁾)”.

Neque interim militari praesidio se umquam satis tutos fore sibi persuadebant imperatores Romani, nisi et amicitiae iura vindicare pergerent. Qua in re simul et antiqua retinebant Romanorum instituta et imitabantur morem, quem apud Orientales reges iam olim cognoverant maiores.

Alexander enim Magnus cum pristina Macedonum vitae simplicitate abiecta verus et civium suorum et subactorum populorum dominus esse coepisset, pauca tamen retinere potuerat a novae aulae gravitate non omnino abhorrentia. Sic amicitiam iam apud veteres Persarum reges in honore fuisse ex Herodoto, Xenophon-

¹⁾ Cf. Lehman-Hartleben in egregio qui nuper prodiit libro: Die Trajanssäule, p. 16 et 66.

²⁾ Aurelius Victor De Caesaribus XL 5.

³⁾ ibidem § 25.

te, aliis abunde novimus. Eadem et apud Macedones antiquitus quam maxime colebatur; ipsi eorum principes auctore Quinto Curtio (VIII, 6, 2 sqq.) corporis custodiam non militibus committebant, sed adulescentibus ex nobilibus familiis delectis, sibi traditis „ad munia haud multum servilibus ministeriis abhorrentia.” Praecipuum autem eorum honorem fuisse narrat Curtius, quod liceret sedentibus vesci cum rege. „Haec cohors” — sic deinde pergit — „velut seminarium ducum praefectorumque apud Macedones fuit: hinc habuere posteri reges, quorum stirpi post multas aetates Romani opes ademerunt.” Prodiit hinc et regium illud consilium, quod Graece dicebatur τὸ τοῦ βασιλέως συνέδριον; de quo fuse egit J. Kaerst in libro *Geschichte des hellenistischen Zeitalters* II, I, p. 349. Eiusmodi autem consilium mox postquam interiit libera Romanorum res publica, sibi adiunxit Princeps. Iam imperator Augustus, ne singulis senatoribus committendae essent res graviore et multorum hominum auribus minime destinatae „sibi instituit consilia sortiri semenstria, cum quibus de negotiis ad frequentem senatum referendis antea tractaret¹⁾”; permulta eum praeterea cum uno Maecenate vel cum Agrippa aliisve secreto tractasse constat. Mox Tiberius „super veteres amicos ac familiares viginti sibi e numero principum civitatis depoposcerat velut consiliarios in negotiis publicis²⁾,” nec minus omnes, qui secuti sunt imperatores sensisse videntur „nullum maius boni imperii instrumentum quam bonos amicos esse³⁾.” Quos ipso

¹⁾ Suetonius Div. Aug. XXXV.

²⁾ Sueton. Tib. LV.

³⁾ Tacitus Hist. IV 7.

c o h o r t i s nomine designatos invenimus apud Suetonium (Galba VII), qui narrat Servium Galbam post caedem Caligulae multis ad occasionem stimulantibus quietem praetulisse eumque per hoc gratissimum Claudio fuisse receptumque in cohortem amicorum. Hanc autem cohortem Claudium in expeditione Britannica comitatam esse affirmare ausim; ipsum certe Galbam ut secum ducere posset Claudius, „cum subita ei valetudo nec adeo gravis incidisset,” distulit expeditionis diem (Suetonius 1.1.). Eodem autem modo iam Tiberius, cum ipsi in Germaniam eundum esse multi Romae fremerent, „ut iam iamque iturus legit comites, conquisivit impedimenta, adornavit naves¹⁾”; neque Caligulae deerant sodales, cum in Germania, deficiente belli materia, ludibrium quoddam belli excitavit; nam post prandium cum quam tumultuosissime hostem adesse nuntiaretur, „praeripuit se cum amicis et parte equitum praetorianorum in proximam silvam²⁾”; idem cum apud Baias spatium trium milium et sescentorum fere passuum ponte coniunxisset, per eum ultro citro commeavit biduo continenti „comitante praetorianorum agmine et in essedis cohorte amicorum³⁾.” Haec autem cohors a Neronis illo comitatu fortasse non multum differebat, quo in Achaica peregrinatione usus est; tunc unum ex comitibus Flavium Vespasianum gravissimam offensam contraxisse novimus, cum cantante Nerone aut discederet saepius aut praesens obdormisceret⁴⁾. Duos praeterea viros litteratos cum Nerone, qui „largitione potissimos amicorum

¹⁾ Tacitus Ann. I 47.

²⁾ Suetonius Caligula XLV.

³⁾ Ibidem. XIX.

⁴⁾ Sueton. Vespasianus IV.

auxit,¹⁾” familiariter vixisse traditum est, M. Annaeum Lucanum poetam, qui „revocatus Athenis a Nerone cohortique amicorum additus (est) atque etiam quaestura honoratus²⁾,” et Gaium Petronium, qui „inter paucos familiarium Neroni adsumptus est, elegantiae arbiter³⁾.” Utrique amicitiam imperatoriam morte constitisse notissimum est.

Quo magis autem imperatoria dignitas necessaria fere videri coeperat ad regendam rem publicam Romanam, eo magis amicorum illud principis institutum suum sibi accepit firmumque locum. Quin etiam in duas vel tres classes factum est ut distribuerentur amici illi Augusti qui vocabantur; sic honor quidam atque adeo munus publicum ortum est, quo qui praediti erant suum efficiebant in civitate ordinem, satis amplum et gravem. Cuius tamen ordinis historiam quatenus id fieri potest conscribere neque meum negotium esse arbitror, neque fusius et elegantius id fieri posset quam factum est in Friedländeri illo libro praeclaro, ex quo iam per totum hoc caput nonnulla in usum meum converti. (*Darstellungen aus der Sittengeschichte Roms*, neunte Auflage besorgt von Georg Wissowa I, p. 73—85).

¹⁾ Tacitus Ann. XIII 18.

²⁾ Suetonius, de Viris illustribus, ed Reifferscheid, p. 51.

³⁾ Tacitus Ann. XVI 18.

THESES

I.

Donatus ad Terent. Andria 67 (ed. Karsten): improbatur a sapientibus haec sententia, nam obsequium adsentator debet, amicus veritatem.

Pro debet lege praebet.

II.

Ovid. Amor. I, VIII, 44 sq.:

Ludunt formosae. Casta est, quam nemo rogavit:

Aut, si rusticitas non vetat, ipsa rogat.

Lege: At, si rusticitas non vetat, ipsa roget.

III.

Tac. Ann. XI, 14 i.f. legatur:

Quo exemplo Claudius tres litteras adiecit, quae usui imperitante eo, post oblitteratae, aspiciuntur etiam nunc in aere publico edictis plebiscitis per fora ac templa fixis.

IV.

Vocabula: *regula lignea* apud August. Confess. III, II non recte interpretatus est v.d. van Everdingen (S. Aurelius Augustinus, Confessionum libri (1), pag. 24)

V.

Thucyd VI, 82, § 3: αὐτοὶ δὲ τῶν ὑπὸ βασιλεῖ πρότερον ὄντων ἡγεμόνες καταστάντες οἰκοῦμεν.

Verbum οἰκοῦμεν Herwerdeno non sine causa suspectum in διοικοῦμεν mutandum est.

VI.

Plato Hippias Maior 301B: Ἀλλὰ γὰρ δὴ σύ, ὦ Σώκρατες, τὰ μὲν ὅλα τῶν πραγμάτων οὐ σκοπεῖς, οὐδ' ἐκεῖνοι, οἷς σὺ εἴωθας διαλέγεσθαι, κρούετε δὲ ἀπολαμβάνοντες τὸ καλὸν καὶ ἕκαστον τῶν ὄντων ἐν τοῖς λόγοις κατατέμνοντες. Pro κρούετε legendum est: κολούετε.

VII.

Plato Symp. 221 A ἀνεχάρει οὖν ἐσκεδασμένων ἤδη τῶν ἀνθρώπων οὗτος τε ἄμα καὶ Λάχης.

Pro τῶν ἀνθρώπων lege: τῶν ἄλλων.

VIII.

Reicienda est ratio, qua nominis *Hippolytus* originem explicavit v. cl. van Wageningen (Seneca's *Phaedra*, Inleiding pag. XXII).

IX.

De meening, dat de Grieken slechts overdag op zee durfden varen is in haar algemeenheid onjuist.

X.

Het verhaal van Theramenes' val bij Xen. Hell.

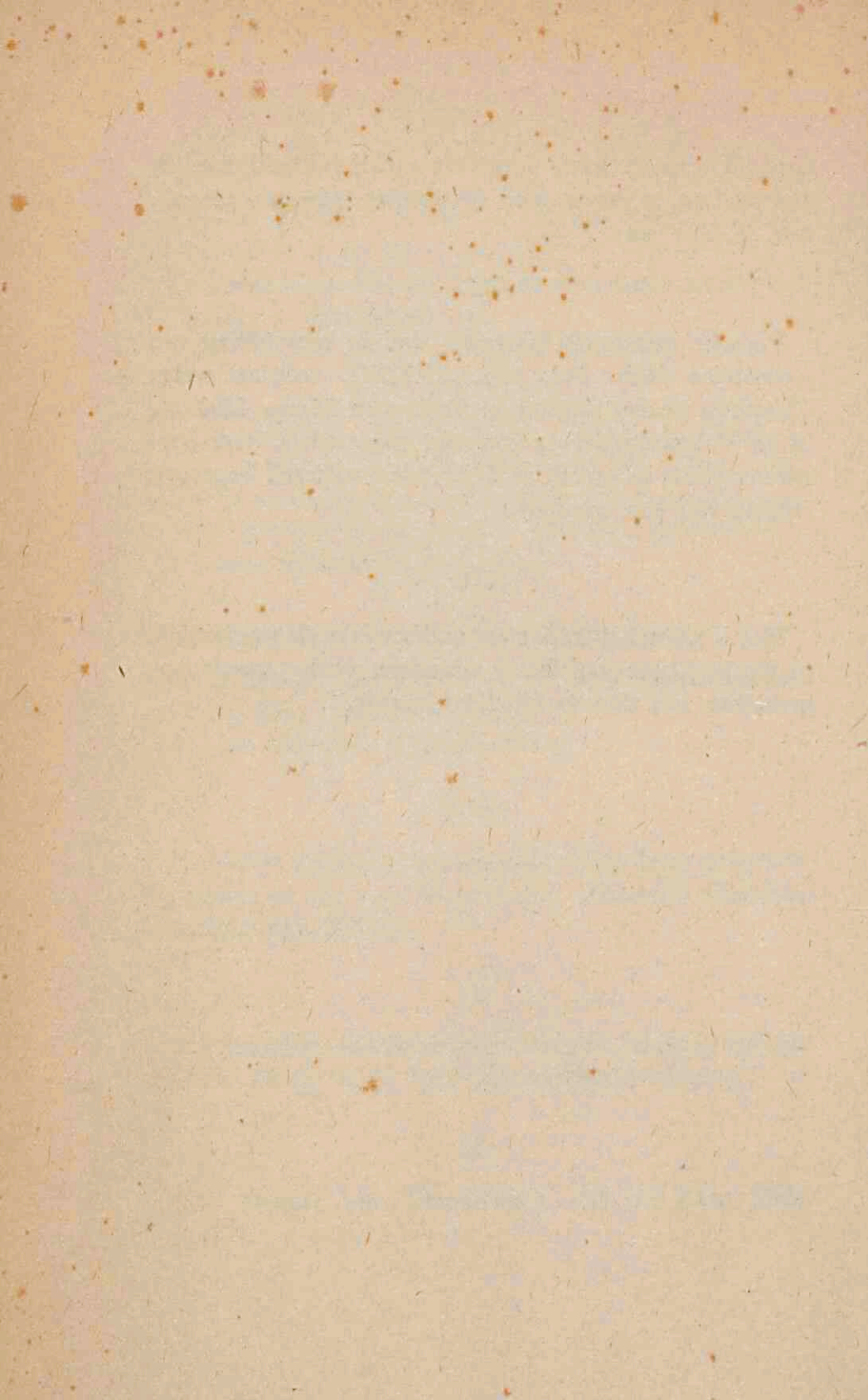
Lib. II, cap. 3 heeft meer waarschijnlijkheid dan de voorstelling, gegeven door Aristoteles Ἀθηναίων πολιτεία cap. XXXV sqq.

XI.

Terecht onderstelt Hartman, dat de voorstelling van Aristoteles (Ath. Pol. cap. XXXIV), volgens welke Cleophon na den slag bij de Arginusen θάρακκα ἐνδεδυκώς in de Volksvergadering zou zijn opgetreden, haar oorsprong vindt in een door Aristoteles verkeerd begrepen scherts van een comicus.

XII.

Het is wenschelijk, dat het onderwijs in de mythologie in de 1e klasse van het gymnasium weder wordt opgedragen aan den geschiedenisleeraar.

M
D
Ut
1